

گونه شناسی
و جغرافیا نقش آفرینی
شاگردان امام جواد (ع)
و سازمان وکالت

ضرورت شخصیت شناسی یاران

و مدلی از جدول شخصیت شناسی:

در باز شناسی زندگانی و شخصیت و سیره هر معصوم، نقش شخصیت های سفید به عنوان ترجمان های ابعاد شخصیتی آنان مهم است. چرا که آنان تربیت یافتگان امام در بستر واقعیات زمانه و بر بستر دانش و فرهنگ معصومانه هستند. بدین جهت برای باز شناسی زندگانی و شخصیت امام جواد (ع) هم باید با شخصیت و بروزها و نمودهای تاریخی یاران امام جواد (ع)، به عنوان ترجمانی زنده و انسانی از آن حضرت آشنا گردید. همانگونه که شخصیت های سیاهی که در مواجهه و مبارزه مستقیم با امام هم هستند، ترجمانی از کفر و نفاق زمانه خود هستند.¹ و یا حتی شخصیت های خاکستری نماینده افراد مذدبذ و یا گرفتار روزمرگی های زمانه هستند که بازشناسی نوع مواجهه دوسویه امام و آنان می تواند راهگشای مسائل اجتماعی و فرهنگی و ... هر زمان باشد.

البته برای دستیابی برای مدلی جهت کشف جلوه های شخصیتی، نیاز مند الگویی هستیم که در عین فشردگی به واسطه دسته بندی جامع خود اطلاعات کاملی از زندگی و شخصیت افراد سفید و سیاه و خاکستری و تبیین چرایی و چگونگی رویدادهای مهم زندگی آنان و معرفی نوع تعامل آنان با امام معصوم و... ارائه بدهد. برای تامین این اهداف جدولی به عنوان نمونه پیشنهاد می گردد که به علت محدودیت ها، قابلیت ها و ظرفیت های آن تنها در مورد دو شخصیت سفید و سیاه مرتبط با حضرت جواد(ع) تجربه می گردد:

جدول شخصیت پژوهی:

شخصیت سفید	
نام: علی بن مهزیار	
کلیات	
خلاصه	او از خانواده ای هندی الاصل و ساکن جنوب خوزستان و مسیحی بود که ابتدا مسلمان و سپس
زندگی	شیعی شد و در محضر امام رضا(ع) و شاگردان امام کاظم(ع) و امام رضا(ع) دانش آموخت و بعد

1. ناظر به تقابل عقل و جهل و جنود آنها که در روایات اهلبیت بدان تاکید شده است

از رحلت وکیل امام رضا(ع) در منطقه خوزستان، وکیل امامان در منطقه اهواز گردید. و تا اواخر امامت امام هادی(ع) در قید حیات بود.		
<p>خاندان های هندی مهاجر به جنوب ایران مسیحی شدن این خاندان ها مسلمان شدن این خانواده ها در اواخر دوران اموی تشیع این خاندان ها و پدر مهزیار در اوایل خلافت عباسی همراه دو فرزند نوجوانش تربیت یافتگی علی در سفرهایی که به کوفه و بغداد و مدینه داشت بازگشت او به خوزستان و سکونت در اهواز و همراهی با عبدالله بن جنذب وکیل جایگزینی عبدالله پس از رحلت او در سال 200 ق سفر به مدینه در آغاز امامت امام جواد(ع) سفرهای مکرر حج و دیدار با امام در مدینه نامه نگاری های مکرر با امام در مدینه و بغداد پیگیری زلزله های اهواز پیگیری ظلم ها بر قمی ها نامه به امام در اواخر عمر به بغداد و تمجید امام از او و امر او به صبر وکالت برای امام هادی(ع) پس از شهادت امام جواد(ع) سال رحلت او را حدود ۲۵۴ق تخمین زده اند وصیت او برای دفن در مسجدی که محل قدمگاه امام رضا(ع) بوده</p>		گاه شمار زندگی
موقعیت عمومی	منصب وکالت در منطقه خوزستان	موقعیت های مهم
ارتباط با امام	ارتباط پیوسته در قالب سفر و یا نامه نگاری	
با دشمنان	شکایت از برخی آزارها در منطقه به امام	
جغرافیای زندگی	جغرافیای نفوذ	اهواز (جغرافیای تحصیل + جغرافیای سفر وکالت به مدینه و حج)
	سفرها	خوزستان و قم
		سفرهای حج
ابعاد شخصیتی		
جسمی	تباری هندی و ساکن خوزستان، بدین جهت احتمالا سبزه رو	

	شناسنامه	خانوادگی
پدر و برادرانش داود و ابراهیم و برادر زاده اش علی بن ابراهیم بن مهزیار از یاران امامان هستند.	ریشه خانوادگی	
	همسر و فرزندان	
مسیحی زاده مسلمان و سپس شیعی	نوع عقیده	اعتقادی
ایمان خالص و از مقربین امام جواد(ع)	میزان اعتقاد	
استبصار به حق	تغییر	
محمد بن ابی عمیر احمد بن اسحاق ابهری احمد بن محمد بن ابی نصر حسن بن علی بن فضال حسن بن محبوب حسین بن سعید اهوازی حماد بن عیسی صفوان بن یحیی عبدالله بن یحیی محمد بن اسماعیل بن بزیع محمد بن حسن قمی موسی بن قاسم	اساتید	علمی
تا 20 نفر شاگرد داشته که مهمترین آنها: احمد بن محمد بن خالد برقی ابراهیم بن هاشم قمی	شاگردان	
او بیش از سی کتاب و رساله در زمینه‌های مختلف معارف اسلامی دارد.. نام وی در اسناد حدود ۴۳۷ روایت آمده است. کتاب های او از جهت موضوعی دسته بندی زیر را داد: قرآنی:	آثار	

<p>در زمنیه قرآن دو کتاب به نام‌های تفسیر و حروف القرآن داشت.</p> <p>تاریخی:</p> <p>در تاریخ نیز کتاب‌های درباره زندگینامه پیامبران تالیف کرده سید بن طاووس از کتاب ملاحم وی نیز یاد می‌کند.</p> <p>فقهی:</p> <p>بیشتر کتاب‌های وی فقهی است. وی مقالاتی در اشربه، بازرگانی و پیشه‌وری داشته کتاب الوضوء، کتاب الصلاة، کتاب الزکاة، کتاب الصوم، کتاب الحج، کتاب الطلاق، کتاب الحدود، کتاب الديات، کتاب التفسیر، کتاب الفضائل، کتاب العتق و التدبیر، کتاب التجارات و الاجارات، کتاب المکاسب. به رشته تحریر در آورده بود.</p> <p>گوناگون:</p> <p>همچنین کتاب المثالب، کتاب الدعاء، کتاب التجمال و المروء و کتاب المزار داشته است.</p>		
<p>در احوال وی آورده‌اند که: «هنگام طلوع خورشید برای خدا به سجده می‌افتاد و سرش را بلند نمی‌کرد تا اینکه هزار نفر از برادران دینی‌اش را دعا می‌کرد. از این رو، پیشانی وی در اثر سجده‌های زیاد و طولانی، همانند زانوی شتر، پینه زده بود و این نبود مگر به خاطر عبادت بسیار و سجده در پیشگاه حق</p>	<p>سبک زندگی</p>	<p>اخلاق</p>
<p>به نوشته نجاشی، ابن مهزیار با علی بن اسباط که فطحنی مذهب بود، مناظراتی داشت و مسائلی در این باره میان آن دو رد و بدل گردید. سرانجام آن دو مسائل مورد بحث خود را پیش امام جواد(ع) بردند که این امر، با بازگشت علی بن اسباط از عقیده باطل خود، خاتمه یافت</p>	<p>صفات نیک</p>	
	<p>صفات بد</p>	
<p>اهواز</p>	<p>محل سکونت</p>	<p>اجتماعی</p>
<p>در زمان حیات او، حسن و حسین فرزندان سعید از کوفه به اهواز هجرت کردند و چنان در این شهر ماندگار شدند که به حسن بن سعید اهوازی و حسین بن سعید اهوازی مشهور شدند</p>	<p>دوستان</p>	
<p>در نامه ای به امام از ازار دشمنانش در اهواز شکایت دارد</p>	<p>دشمنان</p>	

اقتصادی	شغل	مقام پنهانی وکالت و مقام دانشمندی و حدث آوری برای شیعیان
	دارائی	شکایت به امام نسبت به معیشت و توسعه امام بر او در درآمد حق الوکاله
	روابط	ارتباط او با جامعه شیعه جهت جمع آوری خمس و هدایا و رساندن آنها به امام
سیاسی	قیام/شورش	پیگیری اخبار قیام قمی ها و رساندن اخبار آنان به امام

شخصیت سیاه	
نام: ام فضل	
کلیات	
خلاصه زندگی	<p>او دختر مامون بود که در بغداد زاده شد ولی به علت ماجراهای سفر پدر به مرو و جنگ قدرت پدرش با عمویش، مدتی را موقتا ساکن مرو بود. و در انجا همزمان با ماجرای ولایتعهدی در کودکی نامزدی او برای امام جواد(ع) از سوی پدرش اعلان شد.</p> <p>همراه پدرش به بغداد بازگشت و در نوجوانی عقد او با امام جواد(ع) در کودکی در سال 204 خوانده شد. پس از بلوغ امام در سال 215 ازدواج او با امام در بغداد صورت گرفت. ازدواجی که باهدف تالیف قلوب بنی عباس و بنی هاشم و پیدایش فرزندی مشترک که از رجال مهم جهان اسلام و شاید در تبار مهدی موعود باشد.</p> <p>و پس از چندماه از ازدواج، علیرغم میلش به ماندن در بغداد به علت اصرار امام برای بازگشت به مدینه، دوسالی را ساکن مدینه شد. ولی در مدینه به جای همسری برای امام دائما از طریق نامه به سعایت و خبر چینی از امام مشغول بود.</p> <p>در سال 217 بدستور پدرش امام همراه او به بغداد بازگشت و چند ماهی را در بغداد بود تا آخر آن سال که دوباره به اصرار امام به مدینه بازگشت. مرگ زود هنگام پدرش مامون در 47 سالگی ضربه ای بزرگ به او بود. خصوصا که به جای برادرش، عموی خشن او به خلافت رسیده بود. البته خلافت معتصم نقطه امید بزرگی برایش بود. چرا که معتصم خواهان حذف فیزیکی سریع امام بود. پس با یاری معتصم ابتدا همراه امام به بغداد بازگشت و سپس امام را در حصر خانگی خود قرار داد و در نهایت یکی از بازیگران بزرگ در به شهادت رساندن امام شد.</p>

<p>پس از شهادت امام، به واسطه کینه اش نسبت به امام تا سه روز پیکر را در منزل زیر آفتاب نگذاشت و از انتشار خبر شهادت جلوگیری کرد.</p> <p>پس از شهادت امام به دربار بازگشت تا به گمان خود دورانی آزادی و خوشی را سپری کند. ولی خیلی زود بیماری لاعلاجی گرفت و جوانمرگ شد</p>		
<p>تولد در بغداد در قصر عباسی</p> <p>193 ق: سفر به مرو</p> <p>198 ق: رسیدن پدر به خلافتی ناباورانه و قرار گرفتن او در بازی های شیطانی پدر</p> <p>202 ق: اعلان نامزدی او در کودکی برای امام جواد(ع) در خردسالی</p> <p>204 ق: بازگشت همراه پدر به بغداد در قامت دختر خلیفه</p> <p>204 ق: اولین مواجهه با امام در نوجوانی و اجرای مراسم عقد</p> <p>215 ق: دومین مواجهه با امام در مراسم ازدواج و پذیرش نقش همسری امام</p> <p>217 ق: سفر دوباره به بغداد</p> <p>220 ق: سفر به بغداد در آغاز خلافت عمویش معتصم پس از انجام سفر حج همراه امام</p> <p>دوسه سال پس از شهادت امام: مرگی زود هنگام پس از تحمل بیماری و فقر</p>		<p>گاه شمار</p> <p>زندگی</p>
موقعیت عمومی	دختر و بردار زاده دو خلیفه عباسی	موقعیت های مهم
ارتباط با امام	همسری امام جواد(ع)	
با دشمنان		
جغرافیای زندگی	جغرافیای زندگی	قصرهای بغداد و مرو و منزل امام در مدینه (صریا)
	جغرافیای نفوذ	بغداد
	سفرها	به مرو به مدینه
ابعاد شخصیتی		
جسمی		
خانوادگی	شناسنامه	احتمالا مادرش کنیز باشد
	ریشه خانوادگی	از جهت پدری از تبار بنی عباس

	همسر و فرزندان	همسر امام جواد(ع)
اعتقادی	نوع عقیده	از دشمنان امام و غرق در زندگی دنیوی
	میزان اعتقاد	عمق انحراف او در فاصله گیری معنوی از امام با وجود زندگی مشترک ظاهری و جسمی با امام بود
	تغییر	تعصب در برابر تحول ایمانی از جهت همسری با امام و حضور در جمع بانوان اهل بیت و یا نعمت حضور در حرمین شریفین
علمی	میزان دانش	نداشتن جایگاه علمی ولی مشاهده شخصیت علمی دنیوی پدر و مشاهده گستره علوم بیکران امام
اخلاق	سبک زندگی	اسیر سبک زندگی درباری و گریزان از زندگی معنوی و عبادی
	صفات نیک	
	صفات بد	ایستادگی و جسارت در برابر امام و بانوان حرم اهل بیت تلاش برای آلوده نمودن امام به دنیاگرایی سعایت ها و خبرچینی مکرر نسبت به امام برای پدر حسادت نسبت به دیگر همسران امام از جهت نداشتن فرزند
اجتماعی	محل سکونت	بغداد و مدینه
	دوستان	بانوان حرم های بنی عباس
	دشمنان	امام را دشمنترین فرد در برابر دنیاگرایی خود می دید
	شغل	
اقتصادی	دارائی	مامون پس از ازدواج مقرری فراوانی برای امام قرار داد تا بخش قابل توجهی از آن صرف زندگی ام فضل در مدینه گردد. (البته امام با گشایش دادن در زندگی او در مدینه در مقایسه با دیگر همسران، از تجمل گرایی و یا ایجاد زندگی در قصر و دربار برای او در مدینه پرهیز کرد)
	روابط	با پدر و عمو از جهت تامین هزینه های تمایلات دنیوی او

	شورش بر علیه امام به نفع پدرش و در معرض ترور قرار دادن امام شورش بر علیه امام به نفع عمویش معتصم و به قتل رساندن امام	قیام/شورش	سیاسی
--	--	-----------	-------

این دو جدول نمونه ای شخصیت شناسی است از دو نفر که در مسیر زندگی اهلیت قرار گرفتند. و تا نزدیک ترین حریم های عمومی و یا خصوصی امام راه یافتند و آنگاه این خودشان بودند که خواستند هدایت را بپذیرند و یا برای رسیدن به مطامع دنیوی در پارادایم سران باطل تبدیل به مهره های خطرناک و پستی شده که با وجود اتمام حجت ها، بر مشی باطل خود لجاجت کرده و با وجود بدترین ضربه ها به جبهه حق هیچگاه به اهداف دنیوی خود از پست و مقام و رفاه و ... نرسند.

وضعیت شناسی و شخصیت شناسی یاران امام جواد (ع):

دانسته شد که یاران اهل بیت در هر زمان ترجمانی نسبی از شخصیت آن امام هستند. بدین جهت در این مرحله با حذف شخصیت پژوهی های سیاه (خلفا و شخصیت های سیاسی و اجتماعی و فکری و اقتصادی باطل) و یا خاکستری (جریان های زیدی و علویان مذبذب بین تشیع و ...)، به معرفی یاران امام می پردازد. و برای رعایت فشرده گی متن تنها گونه شناسی یاران و ویژگی کلی جریان ها و افراد معرفی می گردد تا این معرفی ها از یک سو معرفی آنان در کنار معرفی ضمنی امام و جامعه و فرهنگ شیعه در آن زمان باشد.

آمارشناسی و گونه شناسی اصحاب الجواد(ع):

شیخ طوسی در رجالش یاران آن حضرت را 117 نفر و عبدالحسین شیبستی در کتاب سبیل الرشاد الی اصحاب الجواد نام 192 نفر (اعم از ممدوحین و مذمومین) و سید محمد کاظم قزوینی در الامام الجواد من المهد الی اللحد نام 260 نفر و باقر شریف قرشی در کتاب حیاة الامام محمد الجواد 132 نفر و عزیزالله عطاری در مسند الامام جواد 121 نفر را ذکر کرده است²

زمانه ی امامت امام جواد (ع) آغاز دوران پایانی حضور امامان شیعه در جامعه ی اسلامی و دوران آماده سازی شیعیان برای ورود به دوران غیبت صغری است. بدین جهت جامعه ی شیعه در این زمان شاهد تنوع و تکثر گروه های متعددی از یاران امام و خواص جامعه شیعه است. چرا که از دیدگاه علمی و ناظر به فعالیت بیشتر یاران اهل بیت در دانش حدیثی-فقهی، این زمان شاهد حضور آخرین نسل از اصحاب اجماع³ در میان یاران امامان است. از جهت فرهنگی و اجتماعی هم چهره های علمی شیعه در این زمان دارای بیشترین تنوع هستند. و از جهت جغرافیایی هم شاهد گستردگی فعالیت آنان هستیم. بدین جهت امام جواد از جهت مدیریت علمی و فرهنگی خواص در این دوران، به جای تمرکزدهی آنان در مدینه در شرایط اقتدار عباسیان، به فعال سازی یاران

2. مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع) ج 3 ص 27، مقاله: گونه شناسی راویان امام جواد

3. اصحاب اجماع اصطلاحی است که به سه تا چهار گروه از یاران امامان شیعه در حد فاصل دوران امام باقر(ع) تا زمان امام جواد(ع) اطلاق می شود. آنان برجسته ترین یاران علمی و حدیثی امامان هستند که هم بیشترین حافظان حدیث و هم معتبرترین حافظان آن و هم برترین فقهای زمانه خود می باشند. در زمان امام جواد(ع) کسانی همانند: یونس بن عبدالرحمان، احمد بن ابی نصر بزنطی، حماد بن عیسی، صفوان بن یحیی و... (رجال الکشی، ص 376)

تربیت شده در مدارس علمی و مراکز مهم شیعه می‌پردازد. گونه شناسی، یاران امام جواد(ع) در یک نگاه کلی چنین است:⁴

گونه شناسی یاران امام جواد(ع)		
گونه ها	نمونه ها	ایده ها و نکته ها
یاران علوی و هاشمی	علی بن جعفر و ابوهاشم جعفری و عبدالعظیم حسنی و	این دوران شاهد بیشترین یاران علمی اهلیت در بین علویان (در مقایسه با کثرت علویان زیدی در دوره امام صادق(ع) تا امام رضا(ع)) هستیم
یارانی که دارای کتاب و تالیف هستند	63 نفر از روایان از آن حضرت، از گروه مصنفان و کاتبان احادیث اهلیت و به ویژه امام جواد(ع) هستند.	فرهنگ حدیث نگاری یاران حضرت جواد(ع) بر گرد آوری احادیث امام و پالایش احادیث محدثین پیشین استوار است
یارانی که آخرین نسل از شاگردان امام صادق(ع) و امام کاظم(ع) هستند	همانند: حماد بن عیسی، صفوان بن یحیی، عبدالرحمان بن ابی نجران.	اصحاب الجواد، نسل میانی اصحاب الاثمه حد واسط پایه گذاران مکتب جعفری و یاران دوران پایانی حضور هستند که پرچمدار غنی سازی فرهنگ و دانش شیعی بودند
یارانی که در سنین جوانی و آغاز نشاط علمی و اجتماعی خود هستند	مانند: عثمان بن سعید (نائب اول دوران غیبت صغری) احمد بن اسحاق قمی، ابوهاشم جعفری و فضل بن شاذان	پایه بیشتر اصحاب دوران غیبت صغری در دوران امامت امام جواد(ع) گذاشته می شود
یارانی که دارای گرایش‌های کلامی هستند.	مانند علی بن اسماعیل میثم اسدی، ابوهاشم جعفری، یونس بن عبدالرحمان	مسائل درونی در امامت شیعی، وجود جریان های انحرافی درون شیعی و تحولات فکری دستگاه خلافت، باعث توجه ویژه به دانش کلام و مرزبانی از تشیع توسط بزرگان شیعه

4. در این زمینه به عنوان نمونه ر.ک. به: سبیل الرشاد الی اصحاب الامام الجواد، الثببستری؛ و موسوعة طبقات الفقهاء، ج 3؛ سازمان وکالت، جباری، ج 2. و: مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع) ج 3 ص 27، مقاله: گونه شناسی روایان امام جواد(ع)

<p>وابستگی نشان امامت به معجزه و فراوانی معجزات امامان، بستر ساز توجه ویژه برخی اصحاب به ثبت و ضبط ساحت های غیبی امامان</p>	<p>مانند: محمد بن سنان، سهل بن زیاد، محمد بن اسماعیل رازی ....</p>	<p>یارانی که دارای برخی گرایش های غالبانه (به معنی روای روایات فضائل) هستند.</p>
<p>رشد خاندان های علمی و فکری شیعی، باعث نهادینه شدن جوامع شیعی در مناطق گوناگون (همانند قم و بغداد و اهواز و همدان و نیشابور و ...)</p>	<p>مانند فرزندان علی بن یقین و ایوب بن نوح و محمد و علی فرزندان ریان بن صلت</p>	<p>یارانی که امتداد خاندان های علمی شیعی و آقازاده هستند.</p>
<p>جاذبه پیوسته تشیع برای اندیشمندان، به ویژه آنان که با پذیرش اسلام نیمی از راه را پیموده اند</p>	<p>همانند: ابو عبدالله خراسانی، حسین بن بشار واسطی، علی بن اسباط کندی، علی بن خالد، قاسم بن عبدالرحمن که از واقفیه یا زیدیه به امامیه بازگشتند و حسن بن علی بن فضل و علی بن اسباط که از فطحیه به امامیه بازگشتند</p>	<p>یارانی که در زمره مستبصرین از فرقه های انحرافی شیعه هستند.</p>
<p>تقیه نفوذی به مثابه راهبردی فعال برای بهره گیری از امکانات دشمن در مسیر کاهش بخشی به تهدیدها و بالاتر بردن فرصت ها برای جامعه حق</p>	<p>مانند: ابن سکیت اهوازی، محمد بن اسماعیل بن بزیع، نوح بن دراج، محمد بن ریان.</p>	<p>یارانی که در قالب تقیه نفوذی در دستگاه های حاکمیت فعال هستند.</p>

یاران حضرت از اهلسنت	شامل برخی علمای درباری مامون و برخی علمای عامه در مدینه ^۵	دانش بیکران امامان شیعه و ایجاد فرهنگ نشر معارف اهلبیت به صورت پلکانی در جهان اسلام
راویان زن ^۶	4 نفر	فراگیری دانش اموزی برای بانوان در زمانی که بانوان مسلمان در حاشیه جهان اسلام و گرفتار روزمرگی ها بودند

گسترده‌گی و تنوع این یاران در آخرین مرحله از دوران امامت، بیانگر این است که در این زمان از یک‌سو مدارس علمی شیعه بعد از یک سده (از دوران صادقین تا این زمان) به بلوغ خود رسیده و از سوی دیگر وسعت جوامع شیعی باعث پیدایش مدارس علمی در شهرهای کوفه و بغداد و قم شده است. و مأموریت نیروسازی علمی و فکری و اجتماعی شیعه در این مراکز انجام می‌شود و نقش امام در این دوران بیشتر در نقش راهبری و مدیریت واسطه‌ای این سیستم و سازمان می‌باشد. بدین جهت باید در اولین گاه از گونه شناسی یاران امام به گونه شناسی علمی یاران امام پرداخت. در این زمینه به علت اصل و پایگاه بودن مدرسه علمی بغداد، گونه ها و جریان های علمی مدرسه شیعی بغداد معرفی می گردند.

جریان شناسی فکری یاران امام در بغداد عبارتند از:

- جریان فقهی - حدیثی بغداد : محمد بن ابی عمیر
- جریان فقهی - کلامی بغداد : یونس بن عبدالرحمان
- جریان عرفانی - حدیثی بغداد : محمد بن سنان

و در این میان جریان فقهی - حدیثی، پرچمدار مدرسه بغداد و نماینده فکری غالب بر آن هستند که اتفاقاً در میان آنان، آخرین نسل از اصحاب اجماع قرار دارد. بدین جهت در این مرحله معرفی فهرست وار دسته بندی ها و گونه شناسی های یاران امام ارائه می گردد.

5. در میان محدثان از ان حضرت بیش از 10 نفر از اهلسنت هستند که عبارتند از: ابو‌خداش، ابوزینیه، ابن ابی دؤاد، احکم بن بشار مروزی، حسن بن علی بن ابی عثمان، حسین مکاری، عبدالله بن عبدالرحمن مسمعی، عمر بن فرج رخی، معلی بن محمد بصریف یحیی بن اکثم مروزی، ابراهیم بن عبدالحمید الصنعانی، و ابراهیم بن عقبه، و ابراهیم بن محمد بن حاجب، و ابراهیم بن مهدویه، و أمیه بن علی القیسی الشامي، و جعفر ابن محمد بن مزید، و منخل بن علی، و عمارة بن زید الأنصاري، و غیرهم

6. البته در میان بانوان اهلبیت بانوان صاحب دانش بیشتر از اینان هستند خصوصاً مادر و همسر امامان و عمه های دیگر ایشان. ولی به علت نبود شرایط بروز دانش از آنان در منابع تاریخی و رجالی یادی نگردیده است.

1. گونه شناسی یاران امام جواد (ع) از جهت علمی و جنسیتی:

گروه اول: اصحاب اجماع:

اصحاب اجماع^۷ نزد علمای شیعه شامل چهار دسته از یاران برجسته ائمه در حدیث می شوند که عبارتند از:

امامان	یاران
امام باقر(ع)	۱. زُرَّارَةُ بنِ أَعین ۲. مَعروفِ بنِ خَرَّبوذ ۳. بُرید بن معاویه ۴. ابوبصیر آسَدی یا (ابوبصیر مرادی) ۵. فُضَیل بن یسار ۶. محمد بن مُسلم
امام صادق(ع)	۱. جَمیل بن دَرَّاج ۲. عبدالله بن مُسکان ۳. عبدالله بن بُکیر ۴. حَمَّاد بن عثمان ۵. حماد بن عیسی ۶. أبان بن عثمان
امام کاظم(ع) و رضا(ع)	۱. یونس بن عبدالرحمن ۲. صَفوان بن یحیی ۳. ابنِ اَبی عُمیر ۴. عبدالله بن مُغیرَه ۵. حسن بن محبوب

7. اصحاب اجماع، اصطلاحی در علم رجال امامیه که به گروهی از راویان در سده‌های ۲ و ۳ گفته می‌شود. ویژگی این گروه آن است که در نگاه عالمان رجال هر روایتی از آنان به طریق صحیح نقل شده و راویان از اول سند تا یکی از اصحاب اجماع مورد اعتماد باشند آن روایت صحیح است و عمل به آن لازم خواهد بود و ملاحظه احوال آنان و یا راویان ما بین آن‌ها و امام لازم نیست. از نظر تاریخی، اساس پیدایش اصطلاح اصحاب اجماع به دهه‌های گذار از سده ۳ به ۴ق، و به تعبیراتی از کنتی، رجالی مشهور امامی در مواضعی از کتاب رجال، باز می‌گردد. گفتار شیخ طوسی در عده الاصول [۱] می‌تواند اشاره به اصحاب اجماع داشته باشد، آنجا که می‌گوید: «امامیان به آنچه زراره، محمد بن مسلم، برید، ابوبصیر، فضیل بن یسار و مانند ایشان از اهل حفظ و ضبط روایت کرده‌اند، عمل می‌نمایند و آن را به روایت کسی که ویژگیهای وی به پایه آنان نمی‌رسد، ترجیح می‌دهند».

6. احمد بن ابی نصر بزنتی	
1. احمد بن ابی نصر 2. حسن بن محبوب 3. محمد بن ابی عمیر 4. حماد بن عیسی 5. صفوان بن یحیی 6. یونس بن عبدالرحمن	امام جواد(ع)

بازشناسی اجمالی شخصیت اصحاب اجماع در زمانه امام جواد (ع) چنین است:

اصحاب اجماع در دوره امام جواد(ع)			
نام	امامان معاصر	خاندان و جغرافیا	جایگاه علمی
محمد بن ابی عمیر متوفی 217	امام کاظم(ع) و رضا(ع) جواد(ع)	ساکن بغداد	از بزرگان فقه و حدیث شاگرد جمع بسیاری از شاگردان امام صادق(ع) و دارای 94 کتاب بود که غالب آنان در ماجرای زندانی شدنش از بین رفت و بعدها او تنها با کمک حافظه اش 40 کتاب حدیثی جدید نگاشت، و 645 حدیث در منابع حدیثی شیعه از ایشان روایت شده است. زندانی شدنش دو مرتبه رخ داد یکبار توسط هارون عباسی برای معرفی اسامی شیعیان و مرتبه دوم توسط مامون برای عدم پذیرش منصب قضا توسط ایشان پس او رنج سال ها زندان و آزارهای همراه آن را متحمل شد. خانه اش محل تجمع علمای شیعه در بغداد و محل مناظره هشام بن حکم و هشام بن سالم در توحید و صفات بود.
احمد بن ابی نصر بزنتی 152 – 210	امام کاظم(ع) تا جواد(ع)	کوفی	از اصحاب برجسته امامان که در زمان پیدایش واقفیه ابتدا به آنان متمایل شد ولی خیلی زود به مکتب حق بازگشت و جزو مخالفان سرسخت آنان گردید. او شاگرد و ادامه دهنده خط اصولی (اصول فقه) هشام بن سالم در اجتهاد فروع از اصول حدیثی است.

<p>از محدثان بزرگ حدیث شیعه است که از 188 محدث حدیث شنیده 60 نفر آنان از شاگردان امام صادق(ع) بودند و در کتب حدیث بیش از 3000 حدیث از او موجود است. و دو فرزندش محمد و هارون از یاران امام جواد(ع) بودند. و بیشتر از 100 محدث نسل بعد شاگرد او هستند. او دارای کتاب های بسیار بود.</p>	<p>از موالیان کوفه و سندی الاصل</p>	<p>امام کاظم (ع) تا جواد(ع)</p>	<p>حسن بن محبوب رحلت در 224 ق</p>
<p>از راویان مشترک شیعه و سنی که تضعیف شده توسط رجال یون اهل سنت به علت تشیع، و از بزرگان شیعه که 1500 حدیث از او در منابع شیعی است. به دعای امام صادق(ع) عمر بسیار کرد و حج بسیار انجام داد و سرانجام در سال 209 در مسیر حج در حومه مدینه گرفتار سیل شد و رحلت کرد در حالی که بیش از 90 سال سن داشت او دارای چندین کتاب است.</p>	<p>جهنی کوفی که بعدا ساکن بصره شد</p>	<p>امام صادق(ع) تا امام جواد(ع)</p>	<p>حماد بن عیسی</p>
<p>از محدثان بزرگ است که از 40 شاگرد امام صادق(ع) حدیث شنید و در کتب حدیثی 1100 حدیث از او به ما رسیده است. او از زهاد و عباد شیعه و از وکلای امام رضا(ع) و امام جواد(ع) بود. که در آستانه رحلت به مدینه آمد و رحلت نمود و امام جواد(ع) کفن و حنوط او را متقبل شد.</p>	<p>کوفی ساکن بغداد</p>	<p>امام کاظم (ع) تا امام جواد(ع)</p>	<p>صفوان بن یحیی</p>
<p>آزاد شده علی بن یقطین و احتمالا از ایرانیان قمی بوده است. او در حدود 30 کتاب نگاشته و راوی احادیث بسیار است. و پس از شهادت امام کاظم(ع) از مشهورترین مدافعان امامت امام رضا(ع) در برابر واقفیه بود وی 54 مرتبه حج و 45 مرتبه عمره انجام داد که آخرینش به نیابت از امام رضا(ع) بود و در سال 208 در مدینه رحلت نمود.</p>	<p>مولی آل یقطین</p>	<p>از امام صادق(ع) تا امام جواد(ع)</p>	<p>یونس بن عبدالرحمن رحلت 208 ق</p>
<p>از خاندان شیعی بنوفضال است که پس از امام صادق(ع) جزو فطحیه گردیدند. او هم جزو فطحیه بود ولی در زمان امام رضا(ع) به مذهب حق بازگشت. او راوی احادیث بسیار و استاد فضل بن</p>	<p>تمیمی کوفی</p>	<p>امام کاظم(ع) و رضا(ع) و دوران امام جواد(ع)</p>	<p>حسن بن علی بن فضال</p>

شاذان است. و دارای کتاب های متعدد بود. و در آستانه رحلت مقیم کربلا شد و در همانجا وفات کرد.			
--	--	--	--

جدول ایده یابی	
ایده های برنامه‌ای/تبلیغی	خاستگاه ایده
<ul style="list-style-type: none"> - بازشناسی جریان کلی اصحاب اجماع در امتداد صحابه علوی/ نبوی و یاران برجسته علوی و اصحاب الحسین، از جهت باورمندی و یاوری زمانمند ولیّ زمانه - جریان شناسی یاران علمی اهل بیت و بازشناسی گونه شناسی فعالیت های علمی آنان 	جریان کلی اصحاب اجماع
<ul style="list-style-type: none"> - تنوع نژادی اصحاب اجماع در این زمانه از شیعیان عرب و موالی (یونس بن عبدالرحمن) و حتی از هندی/سندی تبارها (حسن بن محبوب) - ماموریت فکری اصحاب اجماع در این زمانه از جهت پالایش و نظام بخشی به احادیث شیعه - ماموریت اصحاب اجماع در این زمینه در مواجهه فکری با جریان های انحرافی و حفظ سلامت اعتقادی جامعه در شرایط بحرانی 	اصحاب اجماع زمانه امام جواد(ع)

گروه دوم: محدثین کلامی:

دانش شیعی همواره با دانش کلام و مسائل کلامی عجین بوده است و احادیث کلامی بخش مهمی از احادیث شیعی است. بدین جهت در میان یاران علمی امامان شاهد رویکرد دانش و مناظرات کلامی با شدت و ضعف هستیم. از این رو در این دوران بسیاری از بزرگان شیعه دارای آثار و یا مناظرات کلامی هستند کسانی مانند: یونس بن عبدالرحمن امتداد مدرسه عقلانی هشام بن حکم و یا علی بن مهزیار که خود مستبصری بود که برای رهیافت دیگر مسلمانان و حتی غیر مسلمانان و یا منحرین از تشیع (فطحی ها و واقفی ها) تلاش بسیار نمود. و یا ابوهاشم جعفری از شاگردان جوان امام که بیشتر تاریخ زندگانی علمی اش به مباحثات و مسائل کلامی گذشته است. و کسانی دیگر که در این زمان در آغاز راه هستند همانند فضل بن شاذان از بزرگترین متکلمان شیعه در زمانه بعد و ابوجعفر سکاکی.

در همین زمان بخشی از فعالیت محدثان شیعه ردیه نویسی در قالب ردیه های کلامی (استدلالی) و یا حدیثی بر جریان های انحرافی عمومی تری چون فرق مرجئه و جهمیه در جهان اسلام و واقفیه در جهان تشیع هستند.

البته در میان یاران امام، شخصیت های متمرکز در دانش کلام اینان هستند:

محدثین کلامی			
نام	زمانه	خاندان	جایگاه علمی
علی بن اسماعیل	امام رضا(ع) و	از تبار میثم تمار و	او از اصحاب امام رضا (ع) بود و ساکن بصره و
بن شعیب میثمی	جواد(ع)	ساکن بصره	از اساتید کلام شیعی بود که با سران معتزله چون نظام و ابوهدیل علاف مناظرات داشت

جدول ایده یابی	
خاستگاه ایده	ایده های برنامه‌ای/تبلیغی
مسائل کلامی	مسائل کلامی آغاز امامت امام جواد(ع) و نوع مواجهه عالمانه یاران امام با آن

<p>دامنه فعالیت کلامی علمای شیعه در حفظ سلامت فکری جامعه شیعه، دفع شبهات جریان های رقیب و تلاش برای بازنشر تشیع در افراد و جغرافیای های جدید با رواج مناظرات و پرسشگری و روحیه دین پژوهی عقلانی</p>	<p>گستره فعالیت کلامی</p>
<p>عرضه اندیشه های کلامی خاص و یا اختلافی بر امام جهت حفظ سلامت اعتقادی خود و جامعه</p>	<p>احادیث و پرسش های کلامی از امام جواد(ع)</p>
<p>تلاش امام جواد(ع) برای آماده سازی فکری شیعه برای انتظار میلاد امام موعود و ورود جامعه شیعه به دوران غیبت</p>	<p>فزونی نسبی روایات مهدویت از امام</p>

گروه سوم: علویان و بنی هاشم از یاران امام جواد(ع):

پس از رخداد عاشورا و در حصر شدید قرار گرفتن موقت امامان در کنار دوگانه‌ی ظلم‌های فراوان خلفا بر علویان و محل مراجعه قرار گرفتن آنان از سوی جریان‌های اسلامی غیر شیعی، باعث شد که اغلب علویان به ویژه پس از جریان قیام زید فرزند امام سجاده(ع)، همواره زمینه‌هایی برای حرکت‌های مستقل از خط امامت ولی بیرون از پارادایم خط خلافت داشته باشند. بدین جهت در حد فاصل قیام زید تا آستانه ولایتعهدی امام رضا (ع) شاهد فزونی جریان‌های زیدی در میان علویان هستیم. این امر باعث افول یاران شیعی امامان از علویان گردید. ولی در دوران امامت امام جواد(ع) تضعیف فکری/اجتماعی جریان زیدیه در کنار ثبات و قوت فکری/فرهنگی تشیع، باعث فزونی یاران علوی امام جواد(ع) در مقایسه با دوره‌های پیشین گردید. این یاران نقشی بارز در تقویت باورمندی به امامت امام به ویژه در زمینه امامت در کودکی امام جواد(ع) (و همچنین در پایان این دوران در مورد امامت امام هادی(ع)) داشتند.

یاران امام جواد(ع) از علویان اینانند:

علوی ها و هاشمی ها			
نام	زمانه	خاندان	مرتبۀ علمی
علی بن جعفر	امام کاظم (ع) تا وفات 210 (رضاع)	ساکن عریض در حومه مدینه	بزرگترین شخصیت علوی شیعی در زمان امام رضا (ع) و امام جواد(ع) و مورد توجه امامان که 455 حدیث در کتب اربعه از او وجود دارد. و دارای یک کتاب است.
اسماعیل بن امام کاظم(ع)	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع) زنده تا 210		از سوی امام کاظم(ع) متولی اوقاف بوده دارای کتاب‌های متعدد حدیثی در فقه است. بدستور امام جواد(ع) نماز بر جنازه صفوان بن یحیی را (در سال 210 ق) خواند در نهایت ساکن مصر شد و تبارش در آنجا ساکن شدند
علی الدینوری	امام جواد(ع)	علی بن حسن بن حسین بن افطس	او بدستور امام جواد(ع) ساکن دینور شد.

<p>از محضر امام جواد(ع) و امام هادی(ع) دانش فرا گرفت و از بزرگان شیعه شد. و در زمان امام هادی (احتمالا زمان متوکل که بر شیعیان و علویان سخت گرفت) مخفیانه به ری هجرت کرد و در آنجا رحلت نمود</p> <p>در شمار احادیثی که وی بی واسطه از امامان(ع) نقل می کند، دو روایت از امام رضا(ع)، ۲۶ روایت از امام جواد(ع) و ۹ روایت از امام هادی(ع) است و روایات با واسطه وی هم به ۶۵ حدیث می رسد.</p>	<p>خاندان امام حسن مجتبی(ع)</p>	<p>امام رضا(ع) تا امام هادی(ع) 173 تا 252</p>	<p>عبدالعظیم حسنی</p>
<p>او در اواخر عمر هم وکیل امامان و هم نقیب سادات در بغداد بوده است. و بسیاری از بزرگان شیعه در آن زمان شاگرد او هستند. او راوی 30 حدیث در متون حدیثی است. او به علت انس فراوان با امامان معجزات بسیاری از آنان مشاهده و روایت کرده است.</p>	<p>از تبار جعفر بن ابی طالب و ساکن بغداد</p>	<p>امام رضا(ع) تا امام عسکری(ع)</p>	<p>داود بن قاسم ابوهاشم جعفری</p>
<p>از شهود وصیت امام جواد(ع) برای فرزندش امام هادی(ع)</p>		<p>امام جواد(ع) و هادی(ع)</p>	<p>حسن بن محمد جوانی بن عبدالله اعرج بن حسین الاصغر بن علی سجاد</p>
<p>از مهربانترین فرزندان امام کاظم(ع) به آن حضرت و راوی چند حدیث از ایشان</p>	<p>حجاز</p>	<p>امام رضا(ع) و امام جواد(ع)</p>	<p>حسین بن امام کاظم(ع)</p>

جدول ایده یابی	
ایده های برنامه ای/تبلیغی	خاستگاه ایده
<p>جریان شناسی تاریخی گرایش های فکری و سیاسی علویان در دوران 250 ساله و بازتاب های آن بر تشیع و امامت شیعه</p>	<p>علویان و سه جریان: خط امامت و خلافت و قیامگرایی</p>

علویان شیعی	نقش بارز علویان شیعی در خنثی سازی، جریان های انحرافی از علویان
علویان و امامت امام جواد(ع)	باورمندی علویان فرهیخته و دانشمند و با سابقه به امامت امام جواد(ع) و نقش آن در تثبیت امامت آن حضرت در کودکی
گونه شناسی علویان شیعی	بزرگان علوی شیعی در این زمان از تمامی شجره های سیادت شامل تبار جعفری (جعفر طیار) و حسنی و امام سجاد(ع) و امام صادق (ع)

گروه چهارم: محدثین زن:

در تاریخ امامت، مسئله دانش آموزی و شخصیت علمی و فکری بانوان، در مرتبه اول در نزد همسران و دختران اول نمود و بروز دارد. شاهد این مدعی تمجیدی است که در روایات از مقام فرهیخته مادران امامان شده است. و یا بیشتر دختران امامان در حدفاصل حضرت زینب (س) در نقش اولین دختر امام تا حکیمه خاتون دختر امام جواد (ع) در مقام آخرین دختر دارای دانش و نقش تاریخی از دختران امامان، به دانش و کمال و اخلاق و عبادت و عبودیت (برآمده از دانش نه عبادت تقلیدی و یا متحجرانه) ستوده شده اند.

گروه دیگر از زنان دانشمند در این زمان، خواهران، همسران و دختران شخصیت های علمی برجسته شیعه و به ویژه خاندان های علمی شیعه هستند. همانگونه که درباره محمد بن ابی عمیر گفته اند که خواهرانش روایان احادیث او هستند.⁸ بدین جهت این گزارش کوتاه از محدثان زن، نه جستجویی کامل از بانوان فرهیخته معاصر آن حضرت بلکه تنها گزارشی از متون رجال است:

راویان زن ⁹			
نام	زمانه	خاندان	جایگاه علمی
حکیمه دختر امام کاظم (ع)	امام رضا (ع) و جواد (ع)	علویان	از بانوان شایسته اهل بیت و حاضر در رویداد ولادت امام جواد (ع) راوی برخی دشمنی ها ام فضل نسبت به امام
زینب بنت محمد بن یحیی	امام جواد (ع)	مدینه	به نقل برقی از بانوان شیعه و روایان حدیث در آن زمانه بوده است.
زهرا ام احمد بنت الحسین بن موسی	امام جواد (ع)	مادر احمد بن داود قمی بغدادی	پدرش از روایان حدیث از امام رضا (ع) و فرزندش هم از محدثین و دارای 40 روایت در منابع حدیثی است. خود او را هم از روایان حدیث از امام شمرده اند

جدول ایده یابی

⁸ . رجال کشی ص 211

⁹ . مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع) ج 3، ص 107، مقاله: زنان راوی حدیث از امام جواد

ایده های برنامه ای/تبلیغی	خاستگاه ایده
<ul style="list-style-type: none"> - مقام و شخصیت والای زن در فرهنگ اهلیت و اهتمام به تربیت ایمانی و علمی - مقام الگویی بانوان اهلیت در شرایط گوناگون تاریخی 	<p>شخصیت علمی زنان و دختران اهلیت</p>
<p>یکسانی مقام بانوان آزاد و کنیز از جهت ایجاد فرصت رشد ایمانی و علمی</p>	<p>کنیزان حریم اهلیت</p>
<p>بانوان و دختران بزرگان تاریخی شیعه و نقش آنان در پایه گذاری خاندان های علمی شیعه¹⁰</p>	<p>بانوان شخصیت های علمی شیعه</p>
<p>حسادت ام فضل برآمده از غرور و تکبر از زندگی درباری و در برابر شخصیت ایمانی/علمی بانوان و خواهران امام</p>	<p>مواجهه ام فضل و بانوان اهلیت</p>

¹⁰ . همانند خاندان ابن مهزیار و یا علی بن یقطین و یا اشعری های قمی و یا وکیل همدانی امام و ... که امتداد مردان نقش آفرین آنان گواهی بر شخصیت ایمانی/علمی مادران و همسران در این خاندان های برجسته می باشد.

2. گونه شناسی جغرافیایی:

گروه اول: راویان فعال در جغرافیای عربی:

راویان عرب حدیثی از امام جواد(ع) در حدود 66 نفر (از آمار 122 یا 132 نفر) هستند که عمدتاً در جغرافیای عراق ساکن و فعال هستند و نام و جغرافیای فعالیت و ویژگی علمی بخش اعظم آنان به شرح زیر است:¹¹

جغرافیای عراق: (به ترتیب درک دوران امام جواد و امامان پیشین و یا امام جواد و امامان بعد):

جغرافیای عراق			
نام	امامان معاصر	خانندان و جغرافیا	جایگاه علمی
ابراهیم بن ابی بلاد کوفی	امام صادق(ع) تا امام جواد(ع)		در سند 65 حدیث آمده و عمر طولانی ای یافته و دارای کتابی بوده و دو فرزندش محمد و یحیی هم شاگردش و هم از محدثان بودند
حسین بن بشار مدائنی واسطی	تا قبل شهادت امام جواد(ع)	ساکن واسط	از شاگردان امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع) و از اساتید حسین بن سعید و علی بن مهزیار اهوازی و سهل زیاد قمی ...
علی بن حسان واسطی	امام صادق(ع) تا امام جواد(ع)	عراق	عمری طولانی داشت و از اساتید برقی و صفار قمی است
محمد بن فضیل ازرق	امام صادق(ع) تا امام جواد(ع)	کوفه	در سند 390 روایت است و 40 محدث از او روایت کرده اند اگر چه متهم به غلو و ضعف است
محمد بن حسن واسطی	امام رضا(ع) تا هادی(ع)	عراق	از اساتید فضل بن شاذان
محمد بن عمر ساباطی	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	مدائن عراق	

11 . مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع) ج 3 ص 37 و موسوعه الفقها (جعفر سبحانی) و معجم الرجال (الخوئی)

عبدالله بن مغیره	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	عراق	از بزرگان شیعه در زمانه خود که به اعتبار روایتی که از امام دارد دانسته می‌گردد در اوائل امامت امام جواد(ع) زنده بوده است
محمد بن سنان زاهری کوفی	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	موالیان کوفی	از راویان احادیث فضائلی و متهم به غلو که در سند 797 حدیث آمده و 65 نفر محدث از او راوی حدیث هستند و دارای کتاب های متعدد
عبدالرحمن بن ابی نجران	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	تمیمی کوفی	از محدثان بزرگ شیعه که در سند 550 حدیث آمده و دارای کتاب های متعدد بوده و 25 محدث از او روایت کرده اند
حسین بن سیف بن عمیره نخعی ابوعبدالله بغدادی ^{۱۲}	زمان امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	پدرش از اصحاب امام صادق(ع) و امام کاظم(ع) و برادر بزرگترش از اصحاب امام رضا(ع)	شاگرد پدر و برادر و استاد ابراهیم بن هاشم و جمعی از کوفی ها و اشعری ها ساکن بغداد و در رفت و آمد به کوفه و بصره بوده است.
ابراهیم بن عقبه	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	اساتیدش عمدتاً عراقی	دارای 25 حدیث استاد برقی قمی و علی بن مهزیار اهوازی
ابراهیم بن هاشم کوفی (تا 247)	امام رضا(ع) و خصوصاً امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع)	شاگرد جمع بسیاری از اصحاب ائمہ خصوصاً یونس بن عبدالرحمان	اولین کسی که از کوفی ها که به قم آمد (در اواخر زمان امام هادی(ع)) و احادیث کوفه را در قم منتشر ساخت و دارای بیشترین احادیث (در حدود 6 هزار) در منابع حدیثی شیعی است انتقالش به قم احتمالاً پس از فروکش کردن قیام قمی ها به موازات بقدرت رسیدن متوکل و سیاست های شیعه ستیزی او در عراق است

12 . موسوعه الفقها، ج 3 ص 893

علی بن اسباط کندی کوفی	امام رضا و جواد	کوفی زنده تا قبل 220	در آغاز از فطحیه بود ولی به مذهب حق بازگشت. او راوی 387 حدیث است. در حدود 45 محدث از او روایت آموختند و دارای چند کتاب است.
ریان بن شیبب	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	دارای انتساب با معتصم عباسی	او بعدها به قم مهاجرت کرد و استاد برخی محدثین قمی گردید
موسی بن قاسم بن معاویه بن وهب بجلی	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)		جدش از یاران امام صادق(ع) و محدثی که دارای کتاب های متعدد و 945 حدیث از او در کتاب های حدیثی
سعید بن جناح ازدی کوفی	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	متولد کوفه و ساکن بغداد	از محدثان شیعه و دارای کتبی بوده و در سند 19 حدیث قرار گرفته است
علی بن حدید بن حکیم ازدی کوفی مدائنی ساباطی	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	وفات قبل از 220 عمویش مزارم بن حکیم از محدثین و از اساتیدش	راوی حدود 200 حدیث و دارای کتاب حدیثی
علی بن حکم انباری کوفی	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	عراق زنده تا قبل از 220	شاگرد بسیاری از اصحاب امام صادق(ع) و استاد 29 نفر از محدثان و راوی 1462 حدیث در کتب اربعه دارای کتابی در حدیث
علی بن بلال بغدادی	امام رضا(ع) تا امام عسکری(ع)	بغدادی بود ولی بعداً ساکن واسط شد	نامش در سند 19 حدیث آمده است
علی بن محمد بن سلیمان نوفلی	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	زنده تا قبل از 254	
علی بن عاصم کوفی	امام رضا(ع) تا آغاز غیبت صغری	کوفه	دارای عمر طولانی از شخصیت های ثابت قدم شیعه در کوفه و حافظ احادیث بسیاری از امامان

دارای یک کتاب		امام جواد(ع) تا امام هادی(ع)	موسی بن بزيع کوفی
شاگرد شاگردان امام صادق(ع) و زنده تا حوالی سال 224 و در سند 62 حدیث	عراق		حسن بن علی لبن بقاع کوفی
شاگرد یاران امام کاظم(ع) و دارای یک کتاب	ساکن کوفه و 162 تا 259 ، با 97 سال زندگانی		محمد بن خالد کوفی طیالسی
از بزرگان شیعه در بصره در فقه و کلام و ادبیات و شعر و از اساتید جاحظ	بصره قبل 209	امام جواد(ع)	ابن ابی داحه مزنی ابواسحاق بصری
از بزرگان شیعه در کوفه و خواهر زاده صفوان بن یحیی راوی 69 حدیث در کتب	از بزرگان شیعه در کوفه و در گذشته قبل 220		ابان بن محمد السندی البزاز الکوفی
از محدثین برجسته شیعه است. و کتاب های فراوان داشته و 126 حدیث در کتب اربعه است و 20 نفر از او حدیث روایت کرده اند	کوفی قبل 220	شاگردان امام صادق(ع) و امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	اسماعیل بن مهران
وکیل امام هادی(ع) و امام عسکری(ع) و راوی 251 حدیث و دارای کتاب های متعدد و 28 نفر از او روایت حدیث کرده اند	تا 260	امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع)	ایوب بن نوح بن دراج کوفی
مشترکا کتابی نوشته اند	اشعری الاصل ولی ساکن بغداد	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	محمد بن ریان بن صلت و علی بن ریان
راوی چند روایت از امام		امام رضا(ع) تا امام هادی(ع)	قاسم بن صیقل
راوی حدیث و دارای کتاب	صیرفی مولی جبیله	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	جعفر بن محمد بن یونس احول

	بصره	امام رضا(ع) تا امام هادی(ع)	حسین بن اسد بصری
	بصره	امام جواد(ع)	مختار بن زیاد عبدی بصری
دارای کتب متعدد و راوی 189 حدیث و استاد 18 محدث و دارای عمری طولانی و با برکت و متوفی سال 262 ق	از نوادگان دختری عبدالعزیز بن مهتدی اشعری قمی	امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع)	محمد بن حسین بن ابی الخطاب کوفی همدانی
از خاندان شیعی آل یقطین و از موالیان بنی اسد، از مخالفان واقفیه و دارای کتاب و زنده تا سال 260 ق و در سند حدود 1100 روایت از جمله در سند دعای (اللهم کن لولیک ...)	یقطینی اسدی بغدادی	امام رضا(ع) تا امام عسکری(ع)	محمد بن عیسی بن عبید بن یقطین
فرزند یونس بن عبدالرحمن معروف است که فضل بن شاذان از او روایت دارد.	عراق	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	محمد بن یونس بن عبدالرحمن
دارای شغل کتابت بود و از محدثان شیعی در بغداد بود که در سند 355 حدیث قرار دارد و 20 نفر از محدثان شیعه از او روایت کرده اند	از اهالی انبار عراق و ساکن بغداد	امام کاظم(ع) تا امام هادی(ع)	یعقوب بن یزید سلمی انباری
از راویان حدیث از امام، اما ضعیف و غالی شمرده شده است.	کوفه	امام جواد(ع)	حسن بن علی بن ابی عثمان
همراه و مصاحب ایوب بن نوح و راوی چند حدیث از امام	عراق	امام جواد(ع)	قاسم بن حسین بزنطی
راوی 33 حدیث و از بزرگان شیعه و بعدها جزو وکلای امام هادی گردید	بغداد	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	حسن بن راشد بن علی بغدادی، مولی آل مهلب (ابو علی)
از محدثان و تاریخ نگار های شیعی		امام جواد(ع)	منذر بن محمد قابوسی

محمد بن عمر بن یزید السابری	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	کوفه	پدرش هم از محدثان برجسته شیعه بود. او بیشتر امام رضا(ع) را درک کرد و تنها یک روایت به طریق مکاتبه از امام جواد(ع) دارد
عمرو بن سعید ساباطی مدائنی	امام رضا(ع) و امام هادی(ع)	عراق	دارای یک کتاب و راوی یک حدیث از امام
عثمان بن سعید عمری اسدی	از امام جواد(ع) تا نیابت دوران غیبت صغری	اسدی ساکن مدینه بود و بعد با تبعید امام هادی(ع) به سامرا بدانجا هجرت کرد	از یازده سالگی به عنوان خادم در منزل امام جواد(ع) کار می‌کرد. پس از آن پیشکار امام شد و از اعتماد کامل آن حضرت برخوردار بود و اجرای مأموریت‌هایی به وی سپرده می‌شد. وی از طرف امام هادی(ع) و امام حسن عسکری(ع) وکالت داشت و به عنوان نایب اول امام زمان (عج) در دوران غیبت صغری بود

جغرافیای دیگر مناطق عربی:

مناطق دیگر مانند: یمن و مصر و ...			
امیه بن علی بن قیس شامی	امام جواد(ع)	احتمالا از منطقه شامات	راوی 3 حدیث از امام
ابراهیم بن عبدالحمید صنعانی	امام جواد(ع)	یمن - صنعا	
عمر بن توبه صنعانی (ابو یحیی)		یمن - صنعا	
علی بن اسباط کوفی	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	فسطاط مصر	تاجری عراقی که تجارتنی منظم در مصر داشت و بعضا ساکن آنجا بود و در آغاز امامت امام جواد(ع) به مدینه آمد تا اوصاف آن حضرت را برای مصریان بازگوید
محمد عون نصیبی	امام جواد(ع)	نصیبین ترکیه	راوی حدیثی از امام

جدول ایده یابی	
خاستگاه ایده	ایده های برنامه ای/تبلیغی
جایگاه تاریخی کوفه	سکونت قبایل شیعی در کوفه و نقش آن در باززائی پیوسته شخصیت های برجسته شیعه در جغرافیای عراق ^{۱۳}
بزرگان شیعی بغداد	بغداد مرکز خلافت عباسی در نقش محلی برای مهاجرت شخصیت های شیعی و تلاش آنان برای حضور اندیشه شیعی در مرکز خلافت در پوشش تقیه
مدائن	امتداد حضور شیعیان و شخصیت های علمی شیعه در این شهر دارای فرهنگ و جامعه ایرانی/عربی
از واسط تا بصره	حضور شخصیت های برجسته شیعه در شهرهای مشهور به دشمنی با اهل بیت، تدبیری حساب شده برای تغییر بافت فرهنگی. فکری در بلند مدت
مصر و یمن	تضعیف تدریجی تشیع در جغرافیای حاشیه ای جهان عرب و تقویت تشیع در جغرافیای شیعه ایرانی، نشانی از استعداد های جغرافیایی مناطق گوناگون منطقه و جهان اسلام و حاکی از مدیریت هوشمندان اهل بیت ناظر به استعدادهای جغرافیایی/جمعیتی

13 . در این زمان بغداد محل اقامت و سکونت بیشترین بزرگان شیعه در جغرافیای عراق است. ولی این سکونت ها چون غالباً فردی است هنوز منجر به پیدایش محله ها و خاندان های بزرگ شیعی نگشته است. ولی در برابر در کوفه به علت مهاجرت اغلب جمعیت های غیر شیعی به بغداد، شاهد نوعی غلبه سلطه اجتماعی/فرهنگی قبایل شیعی در این شهر هستیم. بدین جهت در این دوران هنوز کانون تولید شخصیت های شیعی شهر کوفه است.

گروه دوم: یاران ایرانی و یا فعال در جغرافیای ایران:
 شیخ طوسی در کتاب رجال خود نام 116 نفر از اصحاب امام جواد(ع) را شمرده که تنها 37 نفر از آنان ایرانی هستند. ولی در متون تحقیقی دیگر تعداد آنان را در نگرش حداکثری تا 52 نفر گفته اند.¹⁴ این درحالی است که امروزه به یمن نرم افزارهای هوشمند پژوهشی در زمینه رجال و حدیث که امکان جستجوی گسترده از کتاب های رجالی و تاریخی و حدیثی را فراهم ساخته، رقم یاران آن حضرت از 200 نفر فزونی یافته و آمار یاران ایرانی آن حضرت نزدیک به 70 نفر می گردد.¹⁵

اینک ناظر به این پژوهش ها گزارشی از مهمترین یاران ایرانی امام جواد، در قالب دو مرحله و دو جدول قمی ها (به علت فراوانی و اهمیت ویژه آنان) و غیر قمی ها چنین است:

یاران ایرانی حضرت و یا فعال در جغرافیای ایران:

جغرافیای ایران			
نام	زمانه تقریبی	خاندان و جغرافیا	ویژگی و مرتبه علمی
علی بن مهزیار اهوازی	امام رضا(ع) تا اوائل امام هادی(ع)	هندی های خوزستان	از برجسته ترین خواص یاران امام جواد(ع) و وکیل آن حضرت در اهواز بود
داود بن مهزیار	امام جواد(ع)	اهواز	شاگرد برادرش علی بن مهزیار
ابراهیم بن مهزیار اهوازی	امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع)	برادر و شاگرد علی و ساکن اهواز	دارای کتابی و راوی کتاب های برادرش و وصی او بوده است و طبق گزارش هایی آغاز دوران غیبت صغری را هم درک کرده و از وکلای امامان بوده است
حسین و حسن بن سعید اهوازی	از امام رضا(ع) تا امام هادی(ع)	کوفی الاصل، ساکن اهواز در این سال ها و در نهایت	دو برادر دارای کتاب های متعدد که عمدتاً فقهی است و حسن دارای 30 کتاب بود و حسین به تنهایی راوی بیش از پنج هزار حدیث از امامان است. و حسن کمی پس از شهادت امام جواد(ع) رحلت کرده است ولی حسین

14 . مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع) ج 3، ص 37

15 . مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع) ج 1، ص 304 مقاله بررسی وضعیت دینی - مذهبی عصر امام جواد (ع)

ضمن اینکه کوچکتر از حسن و شاگرد او بوده، سال ها پس از او زندگانی کرد.	مهاجرت به قم (در زمان امام هادی(ع) و پس از آرامش اوضاع در قم) و وارد بر حسن بن ابان در قم		
از عالمای ادب و لغت و شعر عرب بود و از اهواز به بغداد مهاجرت کرد. مورد تصدیق و توثیق علمای رجال و در شعر و علوم قرآنی متبحر بود. به علت شهرتش به ناچار معلم فرزندان متوکل عباسی شد و در راه دفاع از اهل بیت توسط همو در سال 244 در 58 سالگی به شهادت رسید	از دورق اهواز	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	یعقوب بن اسحاق اهوازی ابن سکیت
	اهواز	امام جواد(ع)	حمران بن ابراهیم خضینی اهوازی کوفی
دارای کتابی از احادیث امام رضا(ع) است	اهواز	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	عبدالله بن محمد بن حصین عبدی اهوازی
	اهواز	امام جواد(ع)	محمد بن ابراهیم خضینی اهوازی
راوی روایتی ضد واقفه و از اساتید علی بن مهزیار	خوزستان بهبهان	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	محمد بن رجاء ارجانی
آزاد شده از زندان به اعجاز توسط امام و راوی احادیث امام رضا(ع) در خراسان پس از ایشان	خراسان	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	عبدالسلام بن صالح اباصلت هروی

	خراسان	امام جواد(ع)	احمد بن حماد مروزی
	خراسان	امام جواد(ع)	احکم یا احلم بن بشار مروزی خراسانی
	خراسان	امام جواد(ع)	محمد بن احمد بن حماد محمودی مروزی
راوی حدود 30 حدیث در کتب اربعه و استاد ابراهیم بن هاشم و حسین بن سعید اهوازیاحمد بن محمد بن عیسی و عبدالعظیم حسنی	در محضر امام رضا(ع) در خراسان و حامل نامه های ایشان به امام جواد(ع) و دارای شاگردان کوفی و اهوازی و مدنی	اصحاب امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	ابراهیم بن محمود خراسانی
فقیه و مفتی بوده و نزد عامه هم جایگاهی داشته است. او در سند 37 روایت قرار دارد.	خراسان	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	نوح بن شعیب نیشابوری
پدر فضل بن شاذان و از محدثین شیعه در خراسان که همراه پسرش پس از مرگ هارون برای کسب حدیث به بغداد و عراق آمد و پس از مدتی او به نیشابور بازگشت ولی فرزندش در عراق ماند تا دانش خود را تکمیل کند و او از اولین بزرگان شیعه در نیشابور است.	از عرب خراسان	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	شاذان بن خلیل ازدی نیشابوری

<p>او در زمانه امام جواد(ع) در سن جوانی از نیشابور به عراق آمد و نزد بزرگان شیعه خصوصا ابن ابی عمیر و صفوان بن یحیی و حسن بن محبوب حدیث آموخت. گزارش هایی هم از درک محضر امام جواد(ع) توسط او وجود دارد.</p> <p>ولی از یاران امام هادی(ع) بود. و بعدها به نیشابور بازگشت. و گهگاه مورد آزار طاهریان قرار می گرفت. تا سرانجام در اوائل سال 260 رحلت کرد.</p> <p>او از بزرگان شیعه در علم کلام و در ضمن فقیه و محدث هم بود.</p> <p>او دارای 180 کتاب بود و در زمینه مقابله با فرق مخالف شیعه یا نوپا چون معتزله و جهمیه و خوارج و غالیان شیعه و کرامیه و قرامطه کتاب های متعددی داشت.</p>	<p>نیشابور</p>	<p>امام رضا(ع) تا امام عسکری(ع)</p>	<p>فضل بن شاذان بن خلیل نیشابوری</p>
<p>امام عسکری(ع) با او مکاتبه و نامه نگاری داشته است و او را وکیل خود در نیشابور تعیین کرده است</p>	<p>نیشابور</p>	<p>امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع) و آغاز غیبت صغری</p>	<p>اسحاق بن اسماعیل نیشابوری</p>
<p>از اهل حدیث عامی بود بعد شیعه گردید. و بدین جهت از سوی والی طاهریان در نیشابور و علمای عامه منطقه مورد آزار قرار گرفت و تا مرز اعدام رفت ولی نجات یافت</p> <p>دارای کتاب های متعدد بود که عمدتا در ردّ فرق انحرافی است.</p>	<p>از بنی فزاره و ساکن جرجان</p>	<p>امام جواد(ع) و امام هادی(ع)</p>	<p>ابو یحیی احمد بن داوود فزاری جرجانی</p>
<p>89 روایت از او در کتاب های حدیثی است ولی تضعیف شده است چرا که احادیث منحصر به فرد غریبی روایت</p>	<p>ری</p>	<p>امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)</p>	<p>بکر بن صالح رازی</p>

می کرد. دارای چند کتاب است. و استاد مثل سهل بن زیاد رازی و علی بن مهزیار و ابراهیم بن هاشم است			
	ری	امام جواد(ع)	حسن و یا حسین بن عباس بن حریش یا حریس رازی(ابوالحسن،ابو علی.ابو محمد)
از روایان حدیث که متهم به غلو بود سپس از قم اخراج شد و به ری رفت. او در سند 2300 حدیث قرار دارد و اکثر علما ضمن تضعیف او روایاتش را نقل کرده اند	رحلت در 255 در ری	امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع)	سهل بن زیاد آدمی رازی
	ری	امام جواد(ع)	صالح بن ابی حماد مسلمه ویا سلمه ویا زاده ویا زادویه رازی(ابوالخیر)
		امام جواد(ع)	عبدالله بن محمد بن حماد رازی
تنها از طریق مکاتبه و نامه با امام در تماس بوده است		امام جواد(ع)	عبیدالله بن محمد رازی
فردی مجهول و ضعیف است		امام جواد(ع)	محمد بن اسماعیل رازی
اصلش از ری بود و به بغداد هجرت کرد و راوی 59 روایت است و دارای کتاب النوادر است و ضعیف شمرده می شود	بغداد	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	ابوالحسن منصور بن عباس رازی بغدادی
مجهول است	ری	امام جواد(ع)	محمد بن ولید خزار، کرمانی

<p>او در بغداد به دیدار امام جواد(ع) رفته بلکه مسلمانان علاقمند (همانند جعفر بن محمد بن مزید) را هم به دیدار آن حضرت می برده است.</p> <p>او اصحاب حضرت شمرده شده و دارای کتاب هم بوده است.</p> <p>به علت روایت احادیث فضائل اهل بیت از سوی رجال شناسان عامه تضعیف شده است</p>	ساکن ری	امام جواد(ع)	محمد بن منده بن مهریز اصفهانی
<p>در کتب اربعه از او حدیث وجود دارد. ساکن کاشان بود اما به اصفهانی شهرت داشت.</p>	اسدی کاشانی اصفهانی	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	ابراهیم بن شیبیه
<p>اسیر شد و به طریقی از چنگ اربابانش خود را نجات داد بعد نزد امام آمد و آزادی شرعی اش را از امام خواست و امام آزادش نمود</p>	نهایند	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	عبدالجبار بن مبارک و یا علی نهایندی
	همدان	امام جواد(ع)	عباس بن عمر همدانی
	آذربایجان	امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع) و آغاز غیبت صغری	ابوحامد احمد بن ابراهیم مراغی
<p>او از غلامان عجم یونس بن عبدالرحمن بود که مدتی کاتب عباسیان بود و سپس توبه کرد و شاگردی ابوطاهر بلالی بغدادی را کرد</p>	بغداد	زمان امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	احمد بن عبدالله کرخی
<p>از شاگردان امام هادی(ع) و راوی یک حدیث از امام جواد(ع)</p>	عراق و از خاندان معروف نوبختی	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	اسحاق بن اسماعیل بن نوبخت

اسماعیل بن مهران سکونی	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	ایرانی و از موالی ساکن کوفه از حوالی ری یا مهران رود پاکستان	دارای چند کتاب
محمد بن فرج رنجی ^{۱۶} بغدادی	امام کاظم(ع) تا امام هادی(ع)	از افغانستان کنونی و ساکن عراق	او بر خلاف برادرش که از نواصب بود از شیعیان خالص بود. دارای کتابی و روای 13 حدیث است
داود بن مافنه صرمی	امام رضا(ع) تا امام هادی(ع)	از موالیان کوفه	نامش در سند 23 حدیث آمده است

نکته ها: راویان شیعه رازی:

ری در این زمانه همانند نیشابور و اصفهان در حال تبدیل شدن به یکی از مراکز علمی جهان اسلام و فرقه های گوناگون اسلامی است. در این میان به علت نزدیکی به قم و بغداد تشیع هم در این شهر روندی رو به رشد نشان می دهد که نمود آن حضور پیوسته و رو به رشد اصحاب رازی در میان یاران امامان است که گزارش آماری آنان چنین است:

یاران رازی اهلبیت	
تعداد اصحاب	امام
1	امام باقر(ع)
10	امام صادق(ع)
5	امام کاظم(ع)
11	امام رضا(ع)

16. رُحَج از ساتراپی های شرقی شاهنشاهی هخامنشی در اطراف قندهار امروزی بوده که قوم ایرانی رُحَجی [۱] در آن سکنی داشته است. گاه سرزمین باستانی گنداره، سرزمینی که از نواحی رود کابل تا رود سند وسعت داشته با این سرزمین اشتباه گرفته می شود. در متون فارسی و عربی پس از اسلام، این سرزمین را رُحَج می نامیدند. منطقه رُحَج تقریباً با منطقه پشتون نشین امروز مطابقت می کند.

9	امام جواد(ع)
11	امام هادی(ع)

از دیگر ویژگی های این شهر در این زمانه اینکه به علت قرار گرفتن ری در کنار شهر قم و نبود اقتدار و سلطه بزرگان شیعه در آنجا در مقایسه با وجود سختگیری ها در شهر قم، ری تبدیل به سرازیر راویان اخراجی و ضعیف قمی می گردد. بدین معنا که روایان اخراجی از قم به تهمت غلو و یا روایت از راویان ضعیف، پس از اخراج از قم جایی نزدیکتر و آزادتر از ری برای ادامه حیات علمی خود نمی بینند. اینان عبارتند از:

- محمد بن ابی زید رازی: اصلا قمی و صحابی امام جواد (ع) است.
- سهل بن زیاد آدمی: از اصحاب امام جواد، تا امام حسن عسکری (ع) است احمد بن محمد بن عیسی بزرگ شیعیان قم، به غالگیری وی شهادت داد و او را از قم اخراج کرد و وی نیز در ری سکونت اختیار کرد.

جدول ایده یابی	
خاستگاه ایده	ایده های برنامه ای/تبلیغی
گستره جغرافیایی یاران ایرانی	پراکندگی جغرافیایی یاران ایرانی امام جواد(ع) از خوزستان در جنوب غرب تا خراسان در شمال شرق، نشان از نشاط و بالندگی و رشد فزاینده تشیع در گستره جغرافیایی ایران زمین است
فراوانی یاران ایرانی	آمار روبه رشد یاران ایرانی اهل بیت، بیانگر سلامت خاندان های شیعی ایرانی و قابلیت آنان برای پرورش شخصیت های برجسته علمی و اجتماعی
تشیع در ری و نیشابور و اهواز	حضور پر رنگ شخصیت های علمی شیعه (البته در پوشش تقیه) در شهرهای بزرگ علمی و اجتماعی ایران بیانگر زمینه هلی گرایش تدریجی اندیشمندان مسلمان آزاد اندیش به تشیع (همانند حضور فزاینده رجال شیعه در بغداد و بصره در عراق)
رجال شیعه در نیشابور و خراسان	نقش تاریخی حضور امام رضا(ع) در خراسان و مزار ایشان، در آشکار سازی تشیع در خراسان از زمان امامت امام جواد(ع) به بعد
تشیع در ری	همسایگی با پایگاه علمی قدرتمند قم و بازتاب آن در رشد تشیع در شهر فرهنگی و علمی ری
تشیع در خوزستان	جاذبه های تشیع برای غیر عرب ها اعم از ایرانی ها و هندی تبارهای مهاجر بدانجا و روند روبه رشد تشیع در این جوامع در خوزستان

محدثان قمی:

محدثان قمی، درصد قابل توجهی از اصحاب امام جواد(ع) هستند و این واقعیت حاکی از رشد آمار محدثان شیعی در این شهر با وجود اوضاع آشفته این شهر در این مقطع زمانی است. امروزه در این شهر مزار برخی از اصحاب امام جواد همانند زکریا بن ادم قمی و بابامسافر وجود دارد. نام محدثان قمی در این دوران به ترتیب سن و ادوار زمانی چنین است:

قمی ها			
مرتبۀ علمی	خاندان	زمانه	نام
زنده تا حوالی سال 219	اشعری قمی	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	حسین بن محمد
از محدثین قم و وصی سعد بن سعد اشعری قمی و دارای مکاتبات و نامه نگاری های فقهی با امام جواد(ع)	اشعری قمی	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	محمد بن حسن شنبوله
از بزرگان محدثین که متهم به غلو و روایت از ضعفا شده و دارای کتب متعدد است	کوفی الاصل (خاندانش مهاجر به برق رود قم) برقی قمی	امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)	محمد بن خالد برقی
از شاگردان یونس بن عبدالرحمن است و به نقل فضل بن شاذان از بهترین قمی ها بود و از اصحاب امام رضا(ع) و امام جواد(ع) و وکیل هردو امام در قم که مورد ستایش امام جواد(ع) قرار گرفت	اشعری قمی	امام رضا(ع) امام جواد(ع)	عبدالعزیز بن مهتدی اشعری قمی

<p>از بزرگان قم و محدثین شهر بود که در اواخر امامت امام جواد(ع) رحلت کرد و امام بر او رحمت فرستاد و دارای کتاب بود</p> <p>او محمد بن حسن شنبوله قمی را وصی خود در انجام حج از طرفش قرار داد</p>	<p>اشعری قمی</p>	<p>امام کاظم(ع)</p> <p>امام رضا(ع) و امام جواد(ع)</p>	<p>سعد بن سعد</p>
<p>شاگرد جمع بسیاری از اصحاب امام صادق(ع) از بزرگان شیعه و دارای کتاب های متعدد و دارای 960 حدیث در کتب اربعه و فرزندش نیز از محدثین بود</p>	<p>تا قبل 220</p>	<p>امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع)</p>	<p>محمد بن خالد برقی کوفی الاصل قمی</p>
<p>از بزرگان یاران امام رضا(ع) که با وجود ناهمراهی جوانان قمی با ایشان، به توصیه امام رضا(ع) ساکن قم شد و به تربیت نسلی از محدثین قمی پرداخت. او در آغاز امامت امام جواد(ع) به علت اختلاف نمایندگان امام در قم، موقتا اموال امام را که نزدش بود به مدینه ارسال نکرد. ولی پس از مواجهه با نماینده امام و رفع شبهه به ارسال حقوق شرعی مردم به امام پرداخت. او در میانه یا اواخر دوران امامت حضرت رحلت کرد و امام نزد قمی ها بر او درود و رحمت فرستاد</p> <p>رحلت او حوالی سال 210 یا پیش از آن است.¹⁷</p>	<p>اشعری</p>	<p>امام رضا(ع) و امام جواد(ع)</p>	<p>زکریا بن آدم قمی</p>
	<p>اشعری قمی</p>	<p>امام رضا(ع) و امام جواد(ع)</p>	<p>حمزه بن یعلی</p>

17 . چرا که امام جواد(ع) طبق گزارشی بر او و صفوان بن یحیی و سعد بن سعد و محمد بن سنان یک جا رحمت می فرستند. و رحلت صفوان در سال 210 است. پس زکریا هم در همان ایام رحلت کرده است. البته زکریا سال های آغازین امامت امام جواد(ع) را درک کرده تا در زمینه ارسال اموال بین او و نماینده امام مکاتباتی صورت بگیرد.

عباس بن معروف	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	از موالیان خاندان اشعری	راوی 239 حدیث و دارای دو کتاب و استاد برخی از بزرگان نسل پس از خود
عمران بن محمد	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	اشعری قمی	دارای یک کتاب و راوی چند روایت از امام
محمد بن سهل	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	اشعری قمی	کتابی از احادیث امام رضا(ع) دارد و در سند 83 روایت قرار گرفته است
محمد بن عیسی	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	اشعری قمی	شیخ القمیین و بزرگ خاندان اشعری در زمانه خود و از صاحبان نفوذ و مقربین نزد حاکمان عباسی و فرزندش عبدالله و بزرگان نسل بعد شاگردان اویند
مروک بن عبید	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	قمی	استاد برقی و دارای یک کتاب و 35 روایت از او در کتب حدیثی است
محمد بن اسحاق قمی	امام جواد(ع)	قمی	دارای آثار متعدد کلامی و راوی حدیثی از امام
اسحاق بن ابراهیم بن هاشم قمی	امام جواد(ع)	کوفی قمی	برادر علی بن ابراهیم قمی و پسر بزرگ ابراهیم بن هاشم که به مناسبت او به ابراهیم ابو اسحاق هم می گفتند. او شاگرد پدر و از اساتید برادرش علی بود.

او شاعر بود و در زمانهایی که با امام در مدینه، بغداد و یا سفر بود به نامه نگاری می پرداخت. از امام اجازه ماتم سرایی برای شهادت پدرش خواست و امام ضمن خبر دادن از شهادتش از او خواست برای خودش هم اشعار ماتم بسراید راوی 60 حدیث و داری یک کتاب	امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	عبدالله بن صلت ابوطالب قمی
از امام لباسی را به عنوان کفن هدیه گرفت	امام جواد(ع)	محمد بن سهل بن الیسع
کتابی از امام جواد(ع) دارد	اشعری قمی امام جواد(ع)	احمد بن عبدالله اشعری قمی
فرزندش راوی حدیث از اوست	قمی رازی امام جواد(ع)	محمد بن ابی زید
راوی روایتی که حاکی از معجزه و کرامت از امام است		شاذویه بن حسین بن داود قمی
دارای یک کتاب (الاستطاعه علی مذاهب اهل العدل)	قمی امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	علی بن عبدالله عطار قمی
فرزند ریان بن صلت از اصحاب امام رضا(ع) و از شاگردان ویژه امام هادی(ع)	اشعری قمی امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	محمد بن ریان
دارای کتاب و فرزندش عبیدالله شاگردش بود	اشعری امام جواد(ع) و امام هادی(ع)	احمد بن محمد بن عبیدالله اشعری
از راویان ثقه است که 900 روایت از او در کتب حدیثی است و بعدها مدتی هم جزو خادمان امام عسکری(ع) قرار گرفت	قمی امام جواد(ع) تا امام عسکری(ع)	محمد بن عبدالجبار ابی صهبان

و در سند 927 روایت قرار دارد. که تنها 600 روایت از آن از صفوان بن یحیی است تا دانسته شود که او در این سال ها در عراق و مدینه شاگرد ویژه صفوان بن یحیی بوده است.			
شیخ القمیین در زمانه خود و پرچمداران مبارزه با خط غلو در قم و راوی 2290 حدیث و دارای چند کتاب	اشعری قمی	امام رضا (ع) تا 20 سال از دوران غیبت صغری	احمد بن محمد بن عیسی قمی
او از وکلای امام هادی (ع) و عسکری (ع) در قم است که دوران جوانی و آغاز دانش اندوزی اش معاصر امام جواد (ع) بوده است. و از امام جواد (ع) حدیث شنیده و راوی حدیث از ایشان بوده است.	اشعری قمی	امام جواد (ع) تا آغاز غیبت صغری	احمد بن اسحاق اشعری

از امتیازات اشعریان کثرت ثقات در بین آن هاست؛ ثقاتی که بیش تر آن ها چون زکریا بن آدم در اعلی درجه این رتبه بودند. همین ویژگی سبب شده که سهم اشعریان در احادیث جمع آوری شده در کتب اربعه شیعه (به ویژه در کافی و من لایحضره الفقیه که توسط کلینی رازی و شیخ صدوق قمی نوشته شده) برجسته باشد و نام آن ها در جای جای این کتب به عنوان راوی ذکر شده تا نشانی از جایگاه علمی و سطح کیفی این خاندان در فقه و حدیث امامیه باشد.¹⁸

جدول ایده یابی	
ایده های برنامه ای/تبلیغی	خاستگاه ایده
برکت و توفیق و تاریخ سازی برخی از خاندان ها در تاریخ تشیع	مهاجرت دو خانواده شیعی از قبیله اشعر به قم
اهتمام هر محدث به تربیت علمی برادران و فرزندان و دیگر استعدادهای موجود در خویشاوندان	فراوانی انتساب های فامیلی

18 . شجره علمی خاندان اشعری قم، فصلنامه علوم حدیث، شماره 5 ، محمد حاج تقی، تاریخ انتشار : 7/11/1386

<p>تلاش بزرگان علمی خاندان اشعری برای ایجاد فضای علمی/فرهنگی در خانواده و شهر کوچک خود با هدف ایجاد اولین مدینه فاضله شیعه بر مبنای دانش محوری</p>	<p>بزرگان علمی قبیله اشعری</p>
<p>تلاش بزرگان علمی برای حفظ روزآمدی دانش شهر با تحمل مشقت های بسیار و اهتمام به سلامت فضای علمی شهر از آسیب های فکری موجود</p>	<p>سفرهای پیوسته به مدینه در کنار جلوگیری از فعالیت محدثین غالی</p>

3. سازمان وکالت در دوران امامت امام جواد و وکلای آن حضرت:

سازمان وکالت تشکیلاتی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی منظم و گسترده ای بود که تقریباً همزمان با روی کار آمدن بنی عباس (132 ق) توسط امام صادق علیه السلام تأسیس گردید، و با فرا رسیدن عصر غیبت کبرا و وفات «علی بن محمد سمري» - آخرین سفیر امام عصر علیه السلام - (329 ق) منحل گردید. در فرایند تاریخی به گزارش شیخ طوسی در کتاب الغیبه، در زمان امام صادق (ع) که پایه گذار این سازمان بود تنها تعدادی انگشت شمار، وکیل و نماینده برای امام صادق (ع) وجود دارد ولی از آن پس به مرور زمان، فعالیت این سازمان رو به گسترش نهاد. یک مقایسه آماری از تعداد وکلای هر یک از امامان (ع) می تواند تا حدود زیادی، چگونگی گسترش فعالیت این سازمان تا عصر غیبت صغری را روشن سازد:

نام امام	تعداد وکلا
امام صادق (ع)	6 نفر
امام کاظم (ع)	13 نفر
امام رضا (ع)	10 نفر
امام جواد (ع)	13 نفر
امام هادی (ع)	14 نفر
امام عسکری (ع)	21 نفر
امام زمان (ع)	45 نفر

همانگونه که در این جدول مشاهده می شود، سازمان وکالت در زمانه امام جواد (ع) در دوران میانی از جهت تاریخی است که دورانی با آرامش و ثبات را طی می کند.

ادوار شناسی سازمان وکالت		
زمان امام صادق (ع)	دوران پیدایش	بر مبنای شاگردان فعال در جامعه شیعه
زمان امام کاظم (ع)	دوران گسترش و فعال سازی	فعالیت اجتماعی/اقتصادی گسترده به موازات رشد تشیع
زمان امام رضا (ع)	دوران بحران و بلوغ و بازسازی	ریزش واقفیه و بحران ولادت و امامت امام جواد (ع)
زمان امام جواد (ع)	دوران تثبیت فکری/اجتماعی	ثبات و قوت و گسترش تدریجی سازمان
زمان امام هادی (ع)	دوران نیروسازی گسترده	دوگانه ی رشد تشیع و آینده نگری غیبت و ضرورت ...
زمان امام عسکری (ع)	دوران آماده سازی	دوران تمرین فعالیت حداکثری سازمان زیر نظر امام

وکلاى امام جواد علیه السلام 19 عبارتند از: ۲۰

سازمان وکالت در دوران امام جواد (ع)

19. سازمان وکالت، جباری ج 2 ص 428 ، وکلاى امام جواد علیه السلام ...

وکلاى امامان رضا(ع) تا هادی(ع) به جهت رصد فرایند وکلاى از جهت آماری و از جهت حیات و ممات وکیلان و شخصیت شناسی نسل ها

و ادوار وکالت چنین است:

وکلاى امام رضا علیه السلام

1. عبد الرحمن بن حجاج
2. صفوان بن یحیی
3. ابراهیم بن سلام نیشابوری
4. عبد العزیز بن مهتدی
5. علی بن مهزیار اهوازی
6. عبد الله بن جندب
7. فضل بن سنان
8. ابو علی بن راشد
9. علی بن ریان بن صلّت قمی
10. هشام بن ابراهیم عباسی

وکلاى امام جواد علیه السلام

1. عبد الرحمن بن حجاج
2. زکریا بن آدم
3. صفوان بن یحیی
4. محمد بن سنان
5. عبد العزیز بن مهتدی
6. علی بن مهزیار اهوازی
7. ابو عمرو حدّاء
8. صالح بن محمد بن سهل
9. یحیی بن عمران
10. ابراهیم بن محمد همدانی
11. علی بن ریان بن صلّت قمی
12. محمد بن فرج
13. ابو هاشم داوود بن قاسم جعفری

وکلاى امام هادی علیه السلام

1. ایوب بن نوح
2. جعفر بن سهیل صیقل
3. علی بن جعفر همانی
4. فارس بن حاتم قزوینی
5. علی بن ریان بن صلّت قمی
6. علی بن حسین بن عبد ربّه
7. ابو علی بن راشد
8. علی بن مهزیار اهوازی
9. ابراهیم بن مهزیار اهوازی
10. ابراهیم بن محمد همدانی
11. محمد بن فرج
12. خیران، خادم القراطیسی
13. احمد بن اسحاق قمی
14. عثمان بن سعید عمری

20. سازمان وکالت ج 2 ص 489 تا 510

نام	زمانه	جغرافیا	نکات
عبدالرحمان بن حجاج	امام کاظم(ع) تا اوائل دوران امام جواد(ع)	عراق - بغداد	سر وکیل عراق و دارای نقش فعال در اواخر دوران امامت امام کاظم(ع) و تمام دوران امامت امام رضا(ع)
زکریا بن آدم	امام رضا(ع) و جواد(ع)	قم	او به واسطه مکاتبه با امام جواد(ع) در تماس بوده و اموال قم را نزد امام می فرستاد. در زمان امام جواد(ع) رحلت و امام از او به نیکی یاد نمود.
صفوان بن یحیی	امام کاظم(ع) و جواد(ع)	عراق - بغداد	در زمان پیدایش واقفیه، تلاش بسیار برای فریفتنش کردند ولی در برابر آنان ایستادگی نمود و جزء وکلای امام رضا(ع) و جواد(ع) شد.
محمد بن سنان	امام صادق(ع) تا امام هادی(ع)	مدینه	دارای مقام بابیت و وکالت
عبدالعزیز بن مهتدی اشعری قمی	امام رضا(ع) و امام جواد(ع)	قم	دارای مکاتباتی با امام رضا(ع) و جواد(ع) و از شاگردان یونس بن عبدالرحمن
علی بن مهزیار	امام رضا(ع) تا هادی(ع)	اهواز - خوزستان	وی از سوی امام رضا(ع) جانشین عبدالله بن جنذب در منطقه خوزستان و اهواز گردید. او دارای مکاتبات و رفت و آمد فراوان نزد امام جواد(ع) است. و از نزدیکترین یاران آن حضرت می باشد. در بحران قیام قمی ها برخی اخبار قم و اقدامات امام برای قمی ها توسط او انجام می گرفت
ابوعمر و حذاء	امام جواد(ع)	بصره	او از خواص شیعیان در منطقه بصره بود که از طریق علی بن مهزیار با امام نامه نگاری کرد و حضرت او را به امر وکالت در منطقه خودش منصوب و 500 درهم هم مقرر برایش تعیین نمود.
صالح بن محمد بن سهل	امام جواد(ع)	متولی و وکیل امام	او متولی اوقاف امام در قم بود که در آن دچار تصرف بدون اجازه شد و مورد ملامت امام قرا گرفت

	در اوقاف قم		
شاگرد یونس بن عبدالرحمان بود و مورد عنایت امام رضا(ع) قرار داشت. در زمان امام جواد(ع) با این که همدانی بود اما وکیل امام در قم بود. و سرانجام در قیام قمی ها در سال 210 به شهادت رسید.			یحیی بن ابی عمران همدانی
سر وکیل امام در همدان و مورد عنایت ویژه امام جواد (ع) بود. او حج فراوان (تا 40) انجام داد. امام در نامه ای رضایتش را از او اعلان نمود و در نامه هایی متعدد به خواص و عوام شیعه منطقه پیروی از ایشان را توصیه نمود. او پس از شهادت یحیی بن ابی عمران همدانی، جانشین او در امر وکالت قمی ها از سال 210 به بعد شد.	همدان ایران	امام رضا(ع) تا امام عسکری(ع)	ابراهیم بن محمد همدانی
او و برادرش محمد مشترکا دارای کتابی هستند. و او را از کسانی شمرده اند که عهده دار برخی خدمات از جانب امامان بوده.	عراق	امام رضا(ع) تا امام عسکری(ع)	علی بن ریان بن صلت اشعری قمی
از اصحاب امام رضا(ع) تا امام هادی(ع)، که گزارش هایی درباره وکالتش برای امام جواد(ع) وجود دارد. او نقش بسزایی در اواخر دوران امامت امام در عراق داشت و دارای مکاتبات متعددی با امام بود	عراق	امام جواد(ع) و هادی(ع)	محمد بن فرج
دارای سفرها و دیدارهایی مکرر با امام جواد(ع) و امامان بعد و شاهد معجزات بسیار از امامان و یکی از دستیاران و واسطه های امام جواد(ع) در برخی از ماموریت های خاص	عراق	امام رضا(ع) تا عسکری(ع)	ابوهاشم جعفری
خیران خدمتکار امام رضا(ع) و وکیل امام جواد(ع) و امام هادی(ع) بود و روایاتی در نص بر امامت امام جواد(ع) و امام هادی(ع) از او نقل شده است.	عراق (احتمالا شمال عراق)	امام رضا(ع) تا امام هادی(ع)	خیران خادم

تاریخ سازمان وکالت در زمانه امام جواد(ع) در شهر قم پر رویداد است و این به علت شیعی بودن این شهر و به علت فراروانی رویدادهای این شهر است. بدین جهت گزارشی از تحولات سازمان وکالت در این مقطع ارائه می گردد.

گاه شمار شخصیت محور سازمان وکالت در قم: ۲۱

شخصیت	رویداد
عبدالعزیز بن مهتدی	از وکلای امام رضا(ع) در قم که زمان امام جواد(ع) را هم درک کرد و احتمال وکالتش برای امام جواد(ع) هم می رود.
زکریا بن آدم قمی اشعری	از یاران امام کاظم(ع) تا امام جواد(ع) و از خواص اصحاب امام رضا(ع) که سال های آغازین امامت امام جواد(ع) را هم درک کرد. و دارای مقام وکالت بود. و امام جواد(ع) خادمش مسافر نامی را برای دریافت وجوهات به قم نزد زکریا فرستاد. زکریا در زمان امام جواد(ع) رحلت نمود و حسن بن محمد بن عمران را جانشین خود کرد. پس امام انتصاب او را تایید نمود.
حسن بن محمد	جانشین زکریا بن ادم در امر وکالت در قم
مسافر خادم	خادم امام رضا(ع) و امام جواد(ع) که برای دریافت اموال امام به قم آمد و بعد متولی اوقاف امام در قم و در همان جا هم رحلت نمود
ابراهیم بن محمد همدانی	او در سال 208 نامه ای از امام در همدان دریافت می کند که بازکردن آن نامه وابسته به زمان رحلت یحیی بن ابی عمران وکیل ایشان در قم است
یحیی بن ابی عمران همدانی	از شیعیان همدان ایران و مهمترین وکیل امام در قم که در اولین قیام قمی ها در سال 210 ق قمری به شهادت رسید
ابراهیم بن محمد همدانی	وکیل امام در همدان ایران که پس از شهادت یحیی بن ابی عمران وکیل امام در قم هم گردید.
صالح بن محمد بن سهل همدانی	وکیل امام در اوقاف قم که در مرتبه ای ده هزار درهم را بدون اجازه امام هزینه کرده بود و از امام درخواست حلالیت کرد

مطالعه این جدول نشان می دهد که در زمان امام رضا(ع) و اواخر دوران امام هادی(ع) (دوران وکالت احمد بن اسحاق قمی) وکالت امامان در قم با بزرگان اشعری ها بوده ولی از میانه دوران امامت امام جواد(ع) تا اواخر

دوران امامت امام هادی(ع) به علت قیام ها و آشفته‌گی های اجتماعی در قم ، امر وکالت قم به شهر همدان منتقل شده و تا زمانی که در قم اوضاع امنیتی حاکم است امامان و خصوصا امام جواد(ع) به صورت واسطه ای با این شهر در تماس هستند.

نکته ای دیگر در زمینه امر وکالت اینک:

در تاریخ امامت عنوانی هم با عنوان باب^{۲۲} وجود دارد که حاکی از نوع خاصی از کارگزاری برای امامان معصوم است. در دوران امامت امام جواد(ع) از شخصیتی با نام «عمرو بن فرات» به عنوان باب امام جواد(ع) معرفی شده است.^{۲۳}

جدول ایده یابی	
خاستگاه ایده	ایده های برنامه ای/تبلیغی
جغرافیای وکالت	جغرافیای وکالت در این زمان در عراق و غرب ایران تمرکز دارد و شامل شهرهای بغداد و بصره در عراق و همدان و قم و اهواز در ایران می شود
جانشینی در امر وکالت	- جانشینی در امر وکالت به انتخاب امام و ناظر به صلاحیت های روزآمد ایمانی و اجتماعی و علمی و مدیریتی است - اگر خاندانی دارای فرزندآوری و تربیت فرزندان شایسته بودند، (همانند خاندان همدانی و مهزیار اهوازی) امر وکالت می توانست با انتخاب امام در این خاندان باقی بماند
وکلاهی بغداد	بغداد مهمترین منطقه در سازمان وکالت در آن مقطع زمانی است که ترتیب عهده داری وکالت در آن زمان چنین بوده است: عبدالرحمن بن حجاج، صفوان بن یحیی، محمد بن فرج
جغرافیای وکالت در ایران	در ایران اگر چه وکلا در سه منطقه قم و اهواز و همدان بودند، ولی ناظر به قیام های قم، سر وکالت منطقه غرب ایران و حتی قم به وکیل امام در همدان رسید. وکیل ایشان در اهواز هم سروکیل خوزستان و بصره و مناطق جنوبی عراق بود
تحولات سازمان وکالت در قم	- اهتمام امام به انتخاب وکلا از بزرگان برجسته محلی مگر در مواقع بحرانی که به ناچار برای رعایت تقیه بیشتر، امر وکالت به وکلاهی مناطق مجاور واگذار میشد

22 . سازمان وکالت ج 1 ص 39: بر گروهی از وکلاهی خاص و برجسته ائمه علیهم السلام عنوان باب اطلاق شده است. کسانی همچون جابر بن یزید جعفی، محمد بن سنان، مفضل بن عمر و غیر آنان، باب امامان باقر علیه السلام، صادق علیه السلام، کاظم علیه السلام و ... بر این گروه از اصحاب و وکلاهی ائمه علیهم السلام از این جهت «باب» یا «أبواب» اطلاق می شده است که آنان همچون مدخلی برای ورود دیگران به ساحت علوم اهل بیت علیهم السلام و همین طور همچون سدّ و مانعی برای دسترسی دشمنان به ائمه علیهم السلام بودند.

23 . البته از او به عنوان «کاتب بغدادی غالی» هم یاد شده است. که می توان ناشی از کثرت روایات کرامات امام از سوی او باشد. (سازما وکالت ج 2 ص 425)

<p>- چهره های متعدد وکیل از خاندان اشعری (در کنار فراوانی محدثان و علما در این خاندان) نشان از بالندگی و استعداد این خاندان در نیروسازی های خاص برای امامان معصوم و جامعه شیعه در آن روزگار دشوار</p> <p>- واکنش آینده نگر امام به بحران اجتماعی (قیام های شتابزده) که سلامت و امنیت سازمان مخفی وکالت را تهدید می کرد</p>	
--	--

ماموریت وکلا در این زمانه:

مهمترین نقش وکلا در زمان امامت امام جواد(ع) از همان آغاز امامت آن حضرت آشکار شد. در ابتدای دوران امامت امام جواد علیه السلام، که به لحاظ کمی سن آن حضرت تردیدهایی بین شیعیان درباره امامت ایشان پدید آمده بود، در تثبیت امر امامت نقش مهمی داشتند. از میان آنان می توان به عبد الرحمن بن حجاج، صفوان بن یحیی و یونس بن عبد الرحمن اشاره نمود

پس از شهادت امام رضا علیه السلام و انتقال امامت به امام جواد علیه السلام در سنین طفولیت، و بروز مشکل استبعاد امامت امام در سنین طفولیت، حدود هشتاد تن از شخصیت های رهبری کننده امامیه از نواحی مختلف در بغداد گردهم جمع شدند تا اعتبار امامت امام جواد علیه السلام را مورد بحث قرار دهند. در میان ایشان کسانی چون: ریان بن صلت، صفوان بن یحیی، یونس بن عبد الرحمان، محمد بن حکیم، علی بن حسان ثابتي معروف به اعمش، و اسحاق بن اسماعیل بن نوبخت قرار داشتند. آنان در خانه عبد الرحمان بن حجاج در بغداد، که به شهادت همین نقل، نقش هدایت کننده فعالیت سازمان وکالت در عراق را به عهده داشت، گردهم آمدند و ضمن اعزام گروهی به مدینه، با طرح سؤالاتی کوشیدند تا میزان آگاهی امام جواد علیه السلام را در مسأله حج و مناسک آن بیازمایند.²⁴

نتیجه آن شد که آنان پس از مواجهه با امام و دیگر مدعیان، در نهایت قانع شدند که تنها علم امام جواد علیه السلام جنبه استثنایی دارد و برایشان مسلم شد که علی رغم سن کم، آن حضرت واجد شرایط امامت می باشد. از این رو امور سازمان را ادامه دادند و مبلغانی را از کوفه و مدینه به نواحی مختلف فرستادند و در این زمان سازمان وکالت وکلایی را به حکمرانی عباسی اعزام می کرد و فعالیت آن رو به گسترش بود.²⁵

24. سازمان وکالت، جبّاری، ج 1، ص: 84

25. سازمان وکالت، جبّاری ج 1 ص 64 : فصل دوم محدوده زمانی و سیر فعالیت سازمان وکالت از آغاز تا انجام

در پایان مطالعه ایده یابی موضوع سازمان وکالت، شایسته است تا با اصول راهبری امام جواد(ع) در مدیریت و راهبری این سازمان در بستر رویدادهای آن زمان بیشتر آشنا گردیم:

اصول مدیریت امام در سازمان وکالت	
اصول	شواهد
توجه به اصل پیروی از وکیل و دوری از تشتت و خود رأیی در میانه جامعه شیعه	نامه های امام به خواص و عموم شیعه همدان ^{۲۶}
توجه به رفع حیرت و ضعف مدیریت از وکیل در اسرع وقت و استفاده از خواص ذی نفوذ برای وساطت و حل مشکل	در مواجهه امام با زکریا بن آدم و واسطه گری احمد بن محمد بن عیسی قمی
آینده پژوهی غیبی رویدادها و کسب آمادگی های پیشینی	- نامه امام به وکیل همدان دو سال پیش از شهادت وکیلش در قم - ماموریت ویژه امام به سروکیلش در عراق جهت مدیریت و تثبیت امامت امام هادی(ع) در آغاز امامت ایشان ^{۲۷}
استفاده از مدیریت بحران و دور سازی حضور وکلاء از نقاط حضور و مراقبت مستقیم دشمن در شرایط اضطراری	رسیدگی به امور شیعه قم در زمان قیام های نافرجام از طریق وکلای همدان و اهواز
وکلائی موقت در مدینه توسط شیعیان مهاجری که حساسیتی روی آنان نیست	تفویض وکالت مدینه به احمد بن حماد مروزی ^{۲۸}

26 . موسوعة الإمام الجواد(ع)، الخزعلي ج 1 457 الثاني - إبراهيم بن محمد الهمداني: ..... ص : 457 :

أبو عمرو الكشي رحمه الله: ... عن إبراهيم بن محمد الهمداني قال: وكتب [عليه السلام] إليّ: قد وصل الحساب، تقبل الله منك ... و قد بعثت إليك من الدنانير بكذا و من الكسوة كذا، فبارك لك فيه، و في جميع نعمة الله عليك.

و كتبت إلى النضر: أمرته أن ينتهي عنك و عن التعرض لك، و بخلافك، و أعلمته موضعك عندي. و كتبت إلى أيوب: أمرته بذلك أيضا.

و كتبت إلى موالئ بهمدان كتابا: أمرتهم بطاعتك ... «2».

3- أبو عمرو الكشي رحمه الله: ... إبراهيم بن محمد الهمداني قال: كتبت إلى أبي جعفر عليه السلام: ... فكتب بخطه: عجل الله نصرتك ممن ظلمك، و كفاك مؤنته، و أبشر بنصر الله عاجلا، و بالأجر أجلا، و أكثر من حمد الله

27 . به روایت کلینی، امام نهم، حضرت جواد علیه السلام، وصایت خود درباره جانشین خویش را به وکیل الوکلائی خود یعنی «محمد بن فرج» داد. آن حضرت به او وصیت کرد که پس از وفاتش از امام هادی علیه السلام فرمان گیرد. چون امام جواد علیه السلام در سال 220 ق به شهادت رسید، رهبران برجسته سازمان وکالت، جلسه‌ای سری در منزل «محمد بن فرج» تشکیل دادند تا امام جدید را که مشخص شد امام هادی علیه السلام است، معرفی کنند. 8070912خ200 خ این نقل، نشان‌گر برتری وی نسبت به وکلای عراق است (سازمان وکالت، جباری ج 1 ص 224)

28 . مسند الإمام الجواد(ع)، العطاردي ص 143 : احمد بن حماد المروزي المحمودي :.....

استفاده از راهبرد ابزارای و واسطه ای برای ایجاد ارتباط پیوسته با وکلا	گسترده‌گی مکاتبات امام با دو نفر از وکلای مهم و فعالش، ابراهیم بن صالح همدانی و علی بن مهزیار اهوازی
ارسال نماینده ویژه یا بازرس به مناطق مهم و خاص	فرستادن مسافر و میمون به منطقه قم
حفظ ثبات نظام و سیستم وکالت در زمان تغییر امام	امام پس از رسیدن به امامت و بیعت وکلا و خواص یاران در مدینه با ایشان، همه ی آنان را بر سمت های خود ابقا کرد
آماده سازی سازمان برای دوران جدید و مهم و مرحله ای حساس و بحرانی اما گذرا	آماده سازی وکلا برای دوران شهادت خود و گرفتن بیعت وصایت امام بعدی از آنها
تمجید از وکلای درگذشته جهت الگو سازی از آنان برای نسل جدید وکلا	تمجید از صفوان بن یحیی و محمد بن سنان و زکریا بن ادم
تشویق و تحریص وکلا به ثبات قدم و ادامه ماموریت با عشق و علاقه	نامه های تمجید و تشویق امام به علی بن مهزیار و ابراهیم بن محمد همدانی در موقع شکوه آنان از زمانه و برخی دشمنی ها و سختی ها

ابو عبد الله الشاذلي مما قد وجدته في كتابه بخطه قال: سمعت المحمدي يقول: انما لقيت بالخير لأبي وهبت للمحق غلاما اسمه خير فحمد أمره فلقيني باسمه و قال: وجهته الى الناحية بجارية فكانت عندهم سنين ثم اعتقوها فتزوجتها، فأخبرتني ان مولاها ولاني وكالة المدينة و امرني بذلك و لم اعلم أحدا.

4. یاران دارای جایگاه ویژه در جامعه اسلامی:

شعراى شیعی در دوران امام جواد(ع):

شعراى شیعی زمانه امام جواد(ع)			
نام	زمانه	جغرافیا	نکات
دعبل شاعر	امام رضا(ع) تا امام هادی(ع)	عراق و مصر و ایران	پس از شهادت امام رضا(ع) ساکن عراق بود و تا مامون زنده بود مورد احترام مامون بود. ولی پس از به خلافت رسیدن معتصم چون او را هجو کرده بود مخفی شد و برای مدتی هم به مصر پناهنده شد.
حماد	امام جواد(ع)		او را شاعر حضرت دانسته اند
ابوالعیناء ^{۲۹}	عراق		از شعراى مشهور است که دارای گرایش های شیعی بود و حضوری مرتب در دربار خلفا داشت.
ابوهاشم جعفرى داود بن قاسم	امام جواد(ع) تا اوائل غیبت صغری	عراق	از شعراى اختصاصی اهلبیت که جز شعرهای فضیلتی نمی گفت
عبدالله بن ایوب جزینی	امام جواد(ع)		از شعراىی که پس از شهادت امام رضا(ع) نزد امام جواد (ع) رفت و امد داشت

29. أبو العیناء، ابو عبدالله محمد بن قاسم بن خالد بصری (91-82ق) راوی و ادیب نکته پرداز روزگار عباسیان. نیای وی خالد از یمامه و از موالی منصور خلیفه عباسی بود، از این رو، آنان را یمامی و هاشمی نیز خوانده اند.

ابوالعیناء در اهواز متولد شد و در بصره رشد یافت و در آنجا به تحصیل علم پرداخت و در سلك ادیبان بصره درآمد. ظاهراً وی در نیمه اول عمر، با خانواده اش در بصره زندگانی ساده ای داشت، سپس گروهی از بصریان اتهاماتی چند، از جمله رافضی بودن، بر او بستند و او را سخت آزرند و از بیرون بصره رانند.

در منابع آمده است که ابوالعیناء پس از آنکه از هر دو چشم نابینا شد، در بغداد به تدریس و روایت حدیث پرداخت و به رغم زشت رویی و کوتاهی قد، مهر و علاقه همگان را جلب کرد، تا آنجا که مورد عنایت متوکل خلیفه نیز قرار گرفت.

روایات ابوالعیناء غالباً در باب لغت، شعر و ادب بود و شهرتش مرهون زبان آوری و حاضر جوابی اوست. معروفترین نمونه های حاضر جوابی او، پاسخهایی است که همواره برای متوکل آماده داشته است. وی نکوهش را مانند ستایش لازمه معاشرت با مردمان می دانست و هیچ کس از تیغ کنایات گزنده او در امان نبود و امیران سپاه با همه اقتدارشان از زبان وی در هراس بودند.

ابوالعیناء به علویان مهر می ورزید و امامان علیهم السلام را دوست داشت، چنان که در سامرا با امام حسن عسکری علیه السلام دیدار می کرد و علی بن جهم، شاعر دربار متوکل را به سبب دشنامهایش ناسزا می گفت. به همین سبب، گاه به رافضی بودن متهم می شد. (دائرة المعارف بزرگ اسلامی)

ابوطالب قمی	امام رضا(ع) و جواد(ع) و هادی(ع)	ایران و حجاز	از امام اجازه گرفت تا برای امام رضا(ع) مرثیه بسراید، پس امام دستور داد که برای پدرش و خودش هر دو مرثیه بگوید
-------------	---------------------------------------	-----------------	--

یاران نفوذی امام در ساختار حکومتی عباسیان:

کارگزاران نفوذی شیعی در زمان امام جواد(ع)			
نام	زمانه	سمت	نکات
محمد بن اسماعیل بن بزيع	امام رضا(ع) و جواد(ع)	شغل وزارتي	او در زمان امام رضا(ع) از کارگزاران شیعی در حکومت عباسیان بود و به علت خدماتش مورد تمجید امام رضا(ع) بود ³⁰ او از امام جواد علیه السلام درخواست کرد که دستور بدهد پیراهنی از خود را برای او بفرستد تا آن را کفن خویش کند. امام پیراهنی برای او فرستاد
احمد بن حمزه قمی	امام جواد(ع)	شغل وزارتي	
حسین بن عبدالله نیشابوری	امام جواد(ع)	والی بُست در سیستان	او در زمان معتصم، احتمالاً از سوی طاهریان والی بُست بود و چون یکی از شیعیان نامه ای از امام برایش برد تکریمش کرد و حاجتش را برآورد
حکم بن علیا اسدی ³¹	امام جواد(ع)	والی بحرین	او خمس اموالش را به امام می پرداخت

30 . امام رضا علیه السلام به او فرمود: برای خدای متعال در دربار ستمکاران کسی است که خدا برهان را برای او روشن کرده و او را در مملکت قدرت داده که به وسیله او ستم را از اولیای خودش دفع کند و به وسیله او امور مسلمین را اصلاح نماید. مؤمنین برای رهایی از ضرر به اینها پناه می‌برند و برای نجات از ظلم، صاحبان حاجت به آنها رو می‌کنند، و به سبب اینها خدای متعال ترس را در خانه ستم از مؤمنین می‌برد، و آنها امنای خدا در روی زمین هستند، و آنها کسانی هستند که با نورشان روز قیامت روشن می‌شود، و نور آنها برای اهل آسمانها مانند نور در است برای اهل زمین، و به خدا آنها برای بهشت خلق شده‌اند و بهشت برای آنها خلق شده است و من تبریک می‌گویم به آنها، و اگر هر يك از شما بخواهد، به همه آنها می‌رسد. محمد پرسید: خدا مرا فدایت گرداند، برای چه؟ امام علیه السلام فرمود: او اسما با آنهاست- یعنی با حکومت ستمکار- و بنا بر این او ما را خوش‌حال می‌کند از طریق مسرور کردن مؤمنین از شیعیان ما، پس تو از آنها باش ای محمد. و حسین بن خالد صیرفی روایت کرده است که نزد امام رضا علیه السلام بودیم و جماعتی بودیم، نام محمد بن اسماعیل بن بزيع به میان آمد، امام علیه السلام به اصحابش فرمود: دوست داشتم در بین شما کسی مانند او باشد (معجم رجال الحدیث، ج 10، ص 107).

31 . در کافی ج 5 ص 211 و استبصار ج 2 ص 61، تصریح شده که علیاء و پسرش حکم در نقش والیان بحرین برای امامان خمس می فرستادند.

ریان بن صلت اشعری بغدادی و پسرش محمد	امام رضا(ع) و جواد(ع)	از کارگزاران مامون در بغداد و مرو	محمد در زمان عروسی امام جواد(ع) در قصر حضور داشته و راوی برخی سیاست های شیطنت امیز مامون برای منحرف سازی اخلاقی امام جواد(ع) و واکنش جالب امام جواد(ع) در برابر ان است ³²
ریان بن شبيب	امام رضا و جواد	از کارگزاران و مرتبطين با دربار عباسی	او در دربار مامون در مرو در زمان ولايتعهدی امام رضا حضور داشته و در زمان مناظرات امام جواد هم در دربار او در بغداد بوده و راوی برخی مناظرات امام جواد است. بنقلی خواهرش مادر معتصم بوده و پسری داشته که بعلت زندگی درباری منحرف شد و امام وقتی برای ریان دعا فرمود حاضر بره دعا برای او نشد
علی بن عیسی اشعری ³³	زمانه امام جواد	والی قم پس از اخترین شورش قمی ها	پس از شکست اخترین شورش قمی ها در سال 217، در مصالحه بین مردم و دستگاه خلافت، او به امامت قم رسید. بعدها هم پسرش محمد بن علی بن عیسی، از بزرگان قم بود که امیر قم از جانب سلطان گردید. در منابع به شیعی بودنشان تصریح نشده است. ولی اشعری بودن و قمی بودن آنان و همراهی قمی ها با آنان شواهدی بر تشیع آنان است.

³² . مسند امام جواد ص 116

³³ . نجاشی ص 371

5. شخصیت های دچار لغزش و یا انحراف در جامعه شیعه:

در زمانه امامت امام جواد به علت تثبیت آموزه های کلامی و فکری، ریزش بزرگی رخ نداد. البته در شرایط و موقعیت های خاص زمینه برای لغزش های موردی بود و یا ممکن بود فردی به علت گرایش به مدرسه و جریان خاصی دارای زمینه لغزش های بیشتری باشد ولی در اغلب مواقع به علت حساسیت و نظام کنترل و مراقبت علما و بزرگان شیعه نسبت به این لغزش ها، خیلی سریع جلو خطاهای احتمالی گرفته می شد. جلوه های بارز نقش کنترلی یاران بر همدیگر در این زمان عبارت است:

شخصیت در معرض لغزش	شخصیت ناجی	رویداد
یونس بن عبدالرحمان	محمد بن حکیم	تشکیک اولیه در امامت امام جواد(ع)
محمد بن سنان	صفوان بن یحیی	تمایل به احادیث غالیانه
زکریا بن آدم	احمد بن محمد بن عیسی قمی	شک و تعلل در ارسال اموال امام به مدینه
	محمد بن ابی عمیر	نقد و بررسی آراء کلامی هشام بن حکم در نزد شاگردان او

البته آرامش فکری دوران امامت امام جواد(ع) به معنی نبود شخصیت های منحرف و غالی در این زمان نیست. چرا که همانگونه که در این زمان هنوز واقفیه و فطحیه وجود دارند، شاهد حضور و فعالیت برخی جریان های غالیانه/صوفیانه هستیم. ولی این جریان ها در حقیقت ادامه انحراف های گذشته است که تاثیر آن بر جامعه شیعه بسیار کم رنگ است. گزارشی از شخصیت ، رویداد و جغرافیای این افراد چنین است:

افراد و جریان های انحرافی درون شیعی در زمان امام جواد(ع)				
نام	رویکرد انحراف	جغرافیا	زمان	نکات
عبدالله بن امام کاظم(ع)	مدعی امامت بین شیعه در مدینه	مدینه	پس از شهادت امام رضا(ع)	مواجهه قاطع امام با عبدالله و رسوایی او در جمع شیعیان ، به گونه ای که او به سرعت و آشکارا از ادعایش بازگشت و از نهادینه شدن انحرافش جلوگیری شد.

نوگرایان واقفیه و احمد بن امام کاظم(ع)	ادعای امامت برای احمد بن امام کاظم(ع)	عراق	آغاز امامت امام جواد(ع)	در مواجهه با کودکی امام جواد(ع)، برخی از واقفیه با بازگشت از واقفی گری و تلاش برای بزرگنمایی احمد بن موسی، سعی در فرقه سازی جدیدی را داشتند. ولی سفر احمد بن موسی به جنوب ایران و عدم حمایت او از این ادعا، و برون شیعی بودن این ادعا، باعث ناکامی سریع این جریان در نطفه شد.
حسین بن علی خواتیمی	پرچمدار غلو	عراق	امام رضا (ع) تا عسکری(ع)	دارای گرایش های غالبانه و مرتکب شرب خمر و از حامیان مالی جریان نصیریه در آینده
ابو عبدالله احمد بن محمد سیاری	مدعی بابت و وکالت	عراق	امام جواد(ع)	هدف او کسب نفوذ در جامعه شیعه و کسب مال و اعتبار بود ولی با مقابله سریع امام رسوا و ناکام گردید.
ابو سمهری و ابن ابی رزقاء	مدعیان وکالت و داعی امام بودن	عراق	امام جواد(ع)	صدور لعن از امام و تشویق برخی از دوستان نزدیک آنان از شیعیان خالص برای ایجاد ناامنی، جهت به انزوا رفتن آنها و ناکام شدن فعالیت اجتماعی اشان در بین شیعیان
ابوالغمر و جعفر بن واقد و هاشم بن ابی هاشم	رهبران فرقه غالی خطابی	عراق	امام جواد(ع)	صدور لعن صریح امام درباره آنان
محمد بن عبدالله کرخی	غلات فرقه خطابی	بغداد		چند کتاب درباره ابی الخطاب پایه گذار خطابی و فضائل او و عقاید او داشت. و چون عقیده فاسد او شناخته شده بود علمای شیعه از او فاصله گرفتند.
محمد بن شمون بصری بغدادی	واقفیه و سپس غالی	عراق بغداد	امام جواد(ع)	از واقفیه که بعدا جزو مشاهیر غلات شد و بدین جهت مورد طرد علمای شیعه قرار گرفت

حسن بن علی بن ابی حمزه بطائنی	ازبزرگان واقفیه	عراق	امام رضا(ع) و جواد(ع)	پس از مرگ پدرش، او از رهبران واقفیه در بغداد بود بدین جهت مورد طرد و لعن علمای شیعه در بغداد شد.
محمد بن نصیر نمیری بصری	رهبر فرقه نصیری در سال های بعد	عراق	امام جواد(ع) و هادی(ع)	او در این سال ها از شیعیان امام جواد(ع) است. ولی در همین سال ها دارای عقاید ملایم غالیانه است که بعدها آن را تبدیل به یک فرقه مهم می کند.
علی بن حسکه و قاسم یقطینی ^{۳۴}	رهبران غالیان	عراق	امام جواد(ع)	آنان از غلات تاویل گرا بودند که از عبادات تفسیر و تاویلی تجسم گرایانه داشته و بر اساس آن به اباحه گری می پرداختند. پس اخبار آنها به امام رسید و آنان را رد فرمود.

جدول ایده یابی

خاستگاه ایده	ایده های برنامه ای/تبلیغی
زمینه های لغزش علویان	در آغاز امامت امام جواد(ع)، برخی از علویان مدعی امامت شده و یا برایشان تبلیغ امامت شد، ولی به علت قوت ادله امامت امام جواد(ع) و رسوایی سریع مدعیان و عدم همراهی خواص و عوام شیعه، از پیدایش فتنه و تفرقه جدید جلوگیری شد.
امام و رهبران غالی	مواجهه قاطع امام در لعن و طرد رهبران غالیان، باعث سد شدن زمینه های نفوذ آنان و تثبیت سلامت جامعه شیعه گردید
اندیشه تاویل گرایانه	غالیان (و مکتب مخفی اسماعیلیه در این زمان) با وام گرفتن اندیشه تاویل گرایی و نوسازی خود برای بازگشت به جامعه شیعه برآمدند ولی با ردیه صریح و قاطع امام روبرو شدند

34. ابراهیم بن شیبیه می گوید: به امام نوشتیم: گروهی در مجاورت ما زندگی می-کنند که عقاندي زننده درباره شما دارند و در استدلال بر آنها هم احادیثی را پیش می-کشند. ما سرگردان مانده-ایم. از یکسو این عقاندي، قابل پذیرش نیست و از سوی دیگر از پدرانت آنها را روایت می-کنند. آنها نماز را تفسیر به مردی می-کنند نه این عمل شناخته شده و زکات را هم به همان مرد تفسیر می-کنند، نه به پرداخت مال و بر همین اساس، این آیه را ترجمه می-کنند که «أقیموا الصلاة و اتوا الزکاة». همچنین سایر واجبات و مستحبات و گناهان را هم همین گونه تفسیر می-کنند... و در عین حال، ادعا دارند از طرفداران شما هستند! از جمله این افراد، علی بن حسکه و قاسم یقطینی می-باشند. در این باره چه می-فرمائید؟ امام پاسخ فرستاد: این دین ما نیست. آن را رها کن: شیخ طوسی، اختیار معرفة الرجال، ش 379

6. گونه شناسی نامه های امام جواد(ع)، از جهت یاران گیرنده و مضمون: ³⁵

آخرین نکته در فصل شخصیت شناسی یاران امام جواد(ع) پرداختن به مسئله نوع ارتباط یاران آن حضرت با ایشان می باشد.

همانگونه که بیان شد برای یارانی که عمدتاً در جغرافیای عراق یا ایران بودند، به علت دوری مسیر و اقتدار خلافت عباسی و برخی محذورها همانند در تقیه بودن امام در سال های آغازین امامت و یا تحمل سفر تحمیلی به بغداد در برخی زمان ها امکان سفر گسترده به حجاز فراهم نبود. و مهمترین فرصت دیدار با امام در سفر معنوی حج بود. که این فرصت هم عملاً در مواجهه با وسعت جغرافیایی و جمعیتی شیعه فرصتی محدود بود. بدین جهت برای ایجاد ارتباط منظم باید تدبیری دیگر اندیشیده می شد.

و این تدبیری جزء استفاده از تنها ابزار اطلاع رسانی در آن زمان یعنی نامه نگاری نبود. البته پیشینه استفاده از نامه نگاری به عنوان ابزاری تعریف شده برای ارتباط با جامعه هدفمند، به زمان امام صادق(ع) و پراکنده شدن شاگردان آن حضرت در مناطق گوناگون، باز می گردد. ولی تثبیت این کاربرد از زمان امام جواد(ع) و به موازات رشد جامعه شیعه و دشوار شدن ارتباط با امامان است. تا اینکه در زمان امام هادی(ع) (دوران تبعید به سامرا) کارکرد و نقش مکاتبه جایگاه محوری یافته و تبدیل به اولین ابزار ارتباطی با امام در برخی از شرایط می گردد.

پس در جریان شناسی جایگاه تاریخی مکاتبات و توقیع های امامان، دوران امام جواد(ع) دورانی میانی در استفاده از ابزار نامه نگاری برای ایجاد ارتباط منظم با جامعه شیعه است. چرا که در این دوران در کنار امکان دیدار با امام، آمار استفاده از نامه نگاری رشد بسیار چشمگیر دارد. چرا که در مقایسه بین زمان امامت 18 ساله امام و آمار نامه ها که بیش از 100 نامه ثبت شده در منابع مختلف است، می توان به آمار حداقل 5 نامه در هر سال رسید که بیانگر جایگاه کلیدی این ابزار در این دوران است. و در این میان شاید یکی از دلایل نقش نامه

35. برای مطالعه بیشتر و تخصصی و تفصیلی در زمینه نامه های امام جواد، نک: مکاتیب الائمه، المیناجی، ج 5، نشر دار الحدیث قم، 1426 ق

نگاری، سن کم امام جواد(ع) در کنار حضورهای موردی تحمیلی در بغداد بوده که باعث محدودیت در ارتباط حضوری و جایگزینی ارتباط مکتوب به جای آن شده است.

همانگونه که برخی از شواهد دورن متنی نامه ها بیانگر فزونی نامه نگاری ها در سال های پایانی امامت حضرت در مقایسه با سال های آغازین به ویژه در هنگام اقامت امام در بغداد است.

نکته دیگر در این زمینه اینکه از جهت زمان ارسال و دریافت نامه ها، این امر تا حدودی وابسته به مراسم حج و استفاده از فرصت این سفر سالیانه در پوشش تقیه است.

گزارشی تفصیلی از نامه نگاران و موضوع نامه ها و جغرافیای ارسال و دریافت نامه ها چنین است:

نام	مکان	محتوی
عبدالرحمان بن ابی نجران	عراق (کوفه)	دفع شبهات کلامی
علی بن مهزیار (نامه های متعدد)	اهواز	<ul style="list-style-type: none"> - ترک معاشرت و نماز با قائلین به جسم بودن حق تعالی - نامه علی برای اجازه بهرمندی بیشتر از وجوهات به علت بیشتر شدن خانواده و اجازه امام - گزارش احوال قمی ها و درخواست دعا برای نجات آنان - حکم نماز در حرمین و اولویت نماز قصر یا تمام - حکم وقف معلوم و وقف مجهول - حکم موقوفه ای که امام و دیگران در آن شریک هستند و اجازه فروش آن را می خواهند - اجازه مصرف کردن برخی موقوفه های عمومی برای سادات مستحق در منطقه - نامه نگاری درباره زلزله های پیاپی اهواز و دستور عبادی امام - درخواست مشورت گیری از یکی از اهل خبره یکی از مناطق در خوزستان نسبت به مسائل محلی
	بغداد	گزارش احوال خود و برخی از آزارهایی که از دشمنان در اهواز می بیند

<p>نامہ مفصل امام از بغداد به او با تاکید بر رفع تقیہ به علت نزدیک بودن شہادتش و ضرورت بیان پرسش هایی کہ از پاسخ دهی تا ان زمان در تقیہ بوده از جهت مدیریت خمس و زکات و ...</p>	حجاز	
<p>- دور افتادگی مردم از امام به علت غضب خداوند بر آنان است - درباره موافقت و زمان های نماز - درباره مطالبہ خمس در سال پیش از شہادت و خبر دادن از شہادت قریب الوقوع به او - تعلیم دعا برای تعقیبات نماز صبح</p>	عراق	محمد بن فرج رخجی بغدادی
<p>- نامہ او به امام برای کسب اجازه مدیحه سرایی برای آن حضرت و اجازه امام - نامہ ای دیگر برای کسب اجازه برای مرثیہ سرایی امام رضا(ع) و دستور امام برای مرثیہ سرایی برای پدرش و خودش</p>		عبدالله بن صلت ابوطالب قمی
<p>- درباره نشان امامت کہ وجود سلاح پیامبر نزد امام است - درخواست دعایی کہ همیشه به ان انس داشته باشد</p>	به مکه در زمان سفر او به مکه	محمد بن فضیل صیرفی کوفی
<p>توقیعی به 6 نفر برای نجات دادن فوری احکم بن بشار مروزی از جراحت شدیدی کہ به واسطه انجام عقد موقت توسط عامه بغداد برداشته بود.</p>	بغداد	ابن زینبہ و 5 نفر دیگر
<p>توقیعی کہ در پاسخ ارسال اموال برخی از شیعه به امام از سوی او فرستاده شدہ بود</p>		محمد بن ارومہ
<p>نامہ احضار او به مدینہ نزد امام و خبر گیری از احوال قم و خصوصاً زکریا بن ادم و علت تعلل او در ارسال اموال و دفاع احمد از زکریا و طلب امام از احمد برای نامہ نگاری با زکریا جهت ارسال اموال</p>	احتمالاً قم	احمد بن محمد عیسی قمی
<p>پرسش درباره جایگاہ یونس بن عبدالرحمان، و تاکید امام بر مقبولیت یونس نزدش و لزوم مودت شیعیان نسبت به او</p>	ری	محمد بن اسماعیل رازی
<p>- نامہ امام به احمد (پدر) در موعظہ او درباره حقیقت دنیا - نامہ امام به فرزند (محمد) در تسلیت رحلت پدرش و تمجید از سلامت اعتقادی پدر تا هنگام رحلت</p>	خراسان مرو	محمد بن احمد و احمد بن حماد محمودی مروزی

<ul style="list-style-type: none"> - شکایت از برخی دشمنان و امید دهی امام برای نجات قریب الوقوع - حکم ازدواج با غیر شیعه و طلاق آنان - کفایت یا لزوم تکرار حج شخصی مخالفی که مستبصر شود - وصیت در ثلث مال - عدم سختگیری در امر ازدواج جوانان - خبر دادن از رسیدن اموال شرعی منطقه همدان که ابراهیم فرستاده بود و ... و خبر دادن از نامه اش به نصر بن محمد همدانی وکیل دیگرش در منطقه برای فرمانبرداری از ابراهیم - نامه ای محرمانه که بدستور امام، ابراهیم تا زمان حیات یحیی بن ابی عمران در قم باید آن را مکتوم نگهدارد 	همدان	ابراهیم بن محمد همدانی
<p>دستور به او به عنوان یکی از وکلایش در منطقه همدان و غرب ایران برای اطاعت و فرمانبری از سر وکیل امام در منطقه ، ابراهیم بن محمد همدانی</p>	همدان	نصر بن محمد همدانی
<p>خروج آنان پس از رحلت زکریا بن ادم برای حج و رسیدن نامه امام در راه در تمجید از زکریا و پذیرش جانشین او حسن بن محمد</p>	در مسیر سفر حج از مقصد قم	محمد بن اسحاق و حسن بن محمد بن عمران
<p>مذمت امام درباره احمد بن محمد سیاری (از کاتبان طاهریان و دارای غلو و اعتقادات فاسد) در رد ادعای سلامت دینی خود و ارتباطش با امام</p>		یکی از شیعیان
<ul style="list-style-type: none"> - درباره علت ماورائی بدبوئی بول و غائط - پرسش و پاسخ درباره شخصیت قرانی ذی الکفل پیامبر 		عبدالعظیم حسنی
<p>مسئله فقهی جنین سقط شده</p>	عراق	محمد بن فضیل ازدی
<p>خبر دادن به امام از اختلاف شیعه درباره وقت دقیق نماز صبح و پاسخ امام</p>		حسن بن حصین
<p>پرسش از حکم سجده بر برخی اشیای جدید</p>		ابراهیم بن عقبه
<p>نماز گذاردن بر تخت و بلندی ای که زیرش تهی باشد اما ثابت باشد</p>	اهواز	محمد بن ابراهیم حضینی

محمد بن حسین اشعری	قم	نماز در پوست های خریداری شده در بازار مسلمانان
یحیی بن ابی عمران همدانی	قم	- نماز در پوست جانواران غیر حلال گوشتی چون سناب و خنز - حکم قرائت نماز به روش عامه
قاسم صیقل		درباره نماز در پوست حیوان غیر خوراکی تذکیه شده
ابرهیم بن شبیه اصفهانی	اصفهان و کاشان	- نماز جماعت با مخالفین در شرایط تقیه - اولویت نماز قصر یا تمام در حرمین - تعلیم دعا و ذکر به او برای توسل به خدا در دفع شر حاکم از مال و املاک او
ابی عبدالله محمد بن خالد اشعری برقی	قم	- نماز جماعت با واقفیه و ممانعت امام - ادای زکات از اموال دیگر نه عین گندم و جو
محمد بن ریان بن صلت اشعری	قم احتمالا	نماز قضا در مساجد اربعه
احمد بن ابی نصر بزنطی	عراق	زمان تعلق خمس
عبدالاعزیز بن مهتدی قمی اشعری	قم	درباره خمس و اموال مجمّد نزد او به عنوان وکالت
ابوعلی راشد	عراق	حکم انجام حج در حال مستی
بکر بن صالح رازی	در سفر حج	- حکم حج در زیر سایبان برای افراد معذور و سالخورده - درباره داماد صالح که دارای اطرافیان ناصبی بود و بدعای امام به مکتب حق رهیافتند
عمرو بن سعید ساباطی	ساباط مدائن	حج وکالتی وصی از طرف میت موصی له
علی بن میسر	بصره	افضلیت حج تمتع برای مسافری که موقتا ساکن مکه گردیده است

برای مسافری که در مدینه در ماه رمضان قصد اقامت ده روزه و روزه کرده، روزه افضل است یا سفر به مکه و انجام عمره رمضانیه؟	کوفی ساکن مدینه	علی بن حدید
عدم جواز صرف اموال اهدایی از سوی خیرین توسط وکیل در دیون خود		موسی بن ملک
کیفیت توزیع درآمد زمین موقوفه ای که موقوف علیهم برخی در شهر محل وقف هستند و برخی از آنجا هجرت کردند		علی بن محمد بن بن سلیمان نوفلی
- درباره غلام ایرانی و شیعه یکی از قمی ها که در آستانه رحلت تمامی اموالش را به امام بخشیده و چیزی برای خانواده اش نگذاشت، و پاسخ امام به تقدیم دوسوم اموال به ورثه - درباره خانمی که در آستانه رحلت در بیشتر از ثلث وصیت کرده و امام وصیت بیش از ثلث را باطل می داند	قم	عباس بن معروف اشعری قمی
موعظه آنان به عمل کردن به وصیت پدرشان و زیر پا نگذاشتن آن	بغداد	جعفر و موسی فرزندان عیسی بن عبید یقطینی
بقای وصیت در ورثه موصی له	مدائن	محمد بن عمر ساباطی
میزان وصیت ماترک و عدم جواز آن در محدوده ارث	خراسان	محمد بن یحیی خراسانی
درباره عدم سخت گیری درباره ازدواج دخترانش و دادن برنامه عبادی برای بازگردادن اموالش از دست حاکم منطقه	عراق	علی بن اسباط کوفی
اسان گرفتن در ازدواج جوانان خصوصا برای جوانان دیندار کم بضاعت	مدائن عراق	حسین بن بشار واسطی
حکم ازدواج کنیزان و بردگان	قم	ریان بن شیبب
حکم ازودواج با ام ولد خویشاوندان دارای محرمیت با سائل		ام ولد عیسی یقطینی
جواز عقد موقت مشروط بعدم دخول	عراق	عیسی بن یزید جلودی

یکی از اشعری های قمی	قم	حکم عدم رضایت دختر در ازدواج اجباری
یکی از شیعیان	ایران	حکم ازدواج با زنی که شوهرش او را اکراهی طلاق داده است
یکی از بنی هاشم	عراق	عدم مشروعیت نذر برای جنگجویان در فتوحات در دولت غیر حق و هزینه کرد نذر در امور خیر
بندار مولی ادریس		کفاره ترک نذر
عبدالله بن محمد رازی	ری	حکم فقاع از نوشیدنی های مسکر
علی بن محمد حصینی	بصره	حکم فقاع به عنوان درمان
عبدالله بن خالد مدائنی	عراق	حکم صید با پرنده شکاری
محمد بن عمر بن یزید		میراث بندگان
حسن بن سعید اهوازی	اهواز	میتی که وارث ندارد مگر غلامانش
محمد بن حمزه علوی		تداخل وصیت و ارث
علی بن بصیر		درخواست دعا برای نجات و استغفار در دنیا و آخرت
اسماعیل بن سهل دهقان	عراق	- درخواست دعا و دستور عبادی ویژه برای توفیق همراهی با اهل بیت در دنیا و آخرت - درخواست دعا برای ادای دین سنگین
محمد بن حمزه غنوی	خوزستان	دعا برای گشایش از مشکلات
محمد بن فضیل		دعا برای فرج از مشکلات
ابو عمر حذاء		دعا برای رفع تنگی معیشت
ابراهیم بن محمد	خوزستانی	دعا برای شفای فرزند

اسماعیل بن مهران	کوفی	تسلیت دهی به او در غم ارتحال عزیزترین فرزندانش بنام علی
خیران اسباطی خادم		پذیرش هدایا از غیر شیعه
ابوهاشم جعفری	عراق	خبر از سلامتی خود

و در مقام جمع بندی نسبت به این گزارش تحلیلی از نامه ها، توجه به این گزارش اماری است که نامه های امام بیش از 100 نامه (106 تا 110) نامه است که دسته بندی امری آنها از جهت موضوعی چنین است:

رویکرد	ریزموضوع	آمار
اعتقادی	توحید	3
	امامت و علم غیبی امام	11
فقهی	طهارت	2
	صلاه	15
	خمس و زکات	7
	حج	7
	مکاسب و تجارت	5
	نکاح و طلاق	10
	قسم و نذر	2
	اطعمه و اشربه و صید	4
	ارث و وصیت	10
	اجتماعی - سیاسی	3
دعا	7	
موعظه	7	
مدیریتی - وکلا	5	
تمجید از یاران	7	
رد مدعیان	1	

جدول ایده یابی

ایده های برنامه ای/تبلیغی	خاستگاه ایده
بیشترین نامه های امام به وکلایش است	مقصد نامه ها
<ul style="list-style-type: none"> - بیشتر نامه ها در حکم پاسخ به پرسش های و شبهات و یا نیازهای روزآمد را دارد و همه مسائل و موضوع های زندگی دینی را شامل می گردد - بخشی از نامه ها ناظر به دانش غیبی امام و یا طرح نگرانی از سوی نویسنده نامه، دربردارنده تسلی بخشی و روحیه افزایی و توصیه به صبر و استقامت است تا شیعیان در شرایط دشوار دچار تزلزل ایمانی و یارفتاری نگردند - برخی از نامه ها رهبردهایی برای سبک زندگی دینی/شیعی است تا دینداران در متن زندگی دینی دچار افراط و تفریط نگردند 	مضمون نامه ها
بیشتر نامه های در جغرافیای عراق و ایران در رفت و آمد است تا بیانگر پویایی و نشاط تشیع در این مناطق باشد	جغرافیای نامه ها